

SEGURAKO ETA SEGURARREN EUSKARAREN ALDEKO JARRERA ETA LANAK

Joseba INTXALISTI REKONDO

Hizkuntzak beren hiztunen ezpainetan bizi dira, gizarteko harremanetan; hortaz, historia sozial bat dute, mila modu ezberdinetan azaltzen zaiguna. Hizkuntzarik pobreena ere errealitate eta tresna aberatsa da, bere baitan (hiztegia, gramatika) ez ezik gizartean erakuts ditzakeen aurpegitan. Hizkuntza esan egiten da, aldarrikatu, abesti edo bertsoan kantatu edo idatzi eta inprimatu. Eta hiztunen hizkuntz erabilpenak libreak, arautuak nahiz debekatuak izan daitezke, eta biziera hori nolakoa izango den gizarteko botereek, usadioek eta ahalbideek baldintzatzen dute. Hizkuntzek, bada, beren gizarteko historia dute, eta horretaz jardungo dugu datozen orrialdeetan.

Tokian tokiko hizkuntzak eta hizkerak ere bere historia izaten du, eta heritik herrira aldatu ere egin daiteke historia hori, batez ere euskarak bezala aldarte on eta txar asko eta oso kontrajarriak bizi behar izan dituenen. Hizkuntzaren egoerari erantzunez herri bakoitzak egin ditzakeen ekarpen sozialak ere mota ezberdinetan ageri zaizkigu belaunen jarraian, eta ondoko beste herrienen artean.

Euskal Herriko herri guztiek dute horretaz zer kontu, eta, honetan, batzuetako iragan sozio-linguistikoa esanahi handia izan du tokian tokiko lehenarekin ez ezik Euskal Herri osoan euskarak izan duen iraganarekin ere. Eta herri batzuen ekarria nabariagoa izan da, besteena baino. Gogora besterik ez dago: Donibane eta Sara Iparraldean, eskola literario bat eskaini zigun hango taldea (Axular eta bere ingurua: 1617-1643); edo Hegoaldean, antzera, Loiolatik egin zen lana (Larramendi eta bere lagunak: 1733-1767), edo Markina eta Markinaldea Bizkaian, bizkaiera idatziari gorpuz bat segurtatu ziotenak (Mogeldarrak, Prai Bartolome: 1745-1845). Espero zitezkeen bezala, euskal Literatura idatziaren ekoizpenean, Hiriburuak izan dira nagusi, baina ezin dira nolana bazterrerara utzi Tolosa edo Durango (idazle eta moldiztegiekin: XIX-XX. mendeak), eta bertsoaritzan zenbait eskualde gipuztuzko zinezko harrobi izandakoak (Erreterria-Oiartzun-Astigarraga; Asteasu-Bilabona)¹.

Zaila gertatuko litzateke Seguran maila bereko adibiderik aurkitzen, baina herriak izan ditu, hala ere, bere idazle eta euskaltzaleak, hizkuntzaz arduratuak eta, edozein eratan ere, herriko historian badago zer azaldu hizkuntzaren biziera sozialetik. Dauzkagunak biltzen saiatuko naiz hemen.

Herriko Erakundeek hizkuntz(ar)enean azaldu dituzten joera eta erabaki batzuk ekarriko dira lehenengo, gertakari batzuen inguruan ikus

HERRITAR EUSKALDUNAK

Hiribilduaren sorrerak baldintza sozial berriak jarri zizkien herrigunera bildu zirenei, baita hizkuntzen erabilerarako ere.

Borda eta baserrietako artzaintzan eta nekazaritzan landutako euskara bat-batean kalean aurkitu zen, hiriko bizi-modu eta zereginetan: artisau-lana, merkataritza, kultura idatzia, erlijiotasun antolatuagoa, udal politika, etab.

Erbesteak eta atzerritarak ere noiznahi agertzen ziren kalean, bertan ostatua hartuz, edo gutxiagotan ofizioen batean jardunez ere.

Egoera berri horretan hiribildura etorritako baserritar kaletartuek nola utsiko zioten beren betiko euskarari?

Ondoko orrialdeetan ikusi ahal izango dugu horretaz zenbait albiste.

ditzakegun hizkuntz jarrerak begiratuko dira gero, eta, azkenik, izan ditugun herriko seme idazle eta bertsolariak ez ditugu aipatu gabe lagako.

1. EUSKARA, HIRIBILDUKO HIZKUNTZA

Berariazko hizkuntz baldintza historiko eta sozialetan bizitzea egokitu zaie Segurako euskal hiztunei, eskaintzen zitzaizkien espazioak eta gizar-teak (XIII. mendean) euskara testuinguru berri batera bultzatzen zutelako, baserri-aldeetatik hirira ekarriz. Horregatik, puntu batzuk bederen azpimarratzekoak dira hemen:

- Hiribildua sortu zenetik, inguru hiritarrean mintzatu izan da euskara, Segurako herrigune-barnean, baserrietatik hirira etorrita alegia, (Berant Erdi Aroan beste hainbat hiribildutan gertatu zenaren antzera).
- Segura errepide nagusiko Hiribildua zenez, eta San Andrianerako aldatsarekin mugante, atzerritar anitz ikusi zuen bere kaleetan herriak, merkatari, erromes eta bidaiarien artean; beraz, hizkuntza ugari ere bai elkarren ondoan, pasaeran noski, baina baita elkarren ondoan egonaldiren bat edo beste ginez ere.
- Hori horrela, ez dirudi aurreko mendeetako herriko euskara sekula arrisku seriotan egon denik, eta pentsa daiteke, alderantziz, egoitza bertan har zezaketen atzerritar gutxiek euskara ikasi egingo zutela, XVIII. aurreko mendeetan.
- Horregatik, noizbehinka jaso ahal izan diren datu txikiak diotenez (eta herri-zerbitzuetarako hautagaien hizkuntz baldintzez ari naiz), Segurako mundu ofizialean euskara ere aintzakotzat hartu beharra sentitu izan da, une ezberdinetan.

Herriko zeregin ofizialetan bazegoen gaztelania zekienik; gogora Segurak berak baieztatu zuela inguruko alderrien kasik erabateko euskal elebakartasuna, eta datu horretatik argudiatu aipatutako alderri haiek Administrazio beregain baterako izan zezaketen ezgaitasuna... (1614)². Hala ere, hizkuntzarteko harremanek ez zuten higatu euskara Hiribilduan arriskuan jartzeraino, eta, antza denez, herriak ia osorik euskaldun elebakarra izaten jarraitu zuen, Erdi Aro eta Aro Modernoan, horretan inguruek ere laguntzen ziotela.

Industri Iraultza ere ez zen gurera bertora iritsi, eta herriko bizi-espazioek bere osasun euskaldunean biziraun zuten. Historia luze horren ondorioz Segura eta Oria Goiena Euskal Herri osoko herri-multzo euskaldunen artean aurkitzen dira gaur egun ere. Segurak 1996an biztanleetako % 88,3 euskalduna zuen, erdaldun hutsa %7a zen bitartean.

Jakina denez, Euskal Herrian eta Seguran herritarren hizkuntz ohiturak eta ofizialtasunak (legez edo beste usadio batez ezarriak) ez dira bat etorri beti. Aitzitik, Udaletxeko, Elizako nahiz beste Erakundeetako paperak bederen gaztelaniaz idatzi izan dira. Leku ofizialetako hizkuntz erabilpen mintzatuetan, ordea, gauzak ez dute izan zurruntasun bera, eta guztiok dakigunez, elizetan euskara eta latina izan dira nagusi, Udaletxean eta beste Erakundeetan mintzatzaileen hizkuntza trebetasunak agintzen zuen bitartean. Horrek ez du esan nahi, noski, une “politikoagoetan”

“
Historia luze baten ondorioz, Segura eta Oria Goiena Euskal Herri osoko herri-multzo euskaldunen artean aurkitzen dira gaur egun ere. Segurak 1996an biztanleetako % 88,3 euskalduna zuen, erdaldun hutsa % 7 zen bitartean
”

norberaren hizkuntz kontzientziak edo unean uneko “komentziak” bestelakorik ere ezarri ez duenik.

Hemen ez dugu orain deus esango Elizaren eta Segurako elizetako hizkuntza politikari buruz. Aski ezaguna da bere orokorrean (latina + herri-hizkuntza), eta orain ez dugu modurik horretaz berezikiago jarduteko. Udaletxeoaz esango dugu, bada, zerbait.

2. UDALETXEAREN HIZKUNTZ POLITIKA

Jakina da, Administrazio publiko idatzian euskarak zein leku txikia edo ezdeusa izan duen gure historian; tokian tokiko Administrazioan arau hori zerbait malguagoa izanik ere, gure Udaletan geure hizkuntzari ez zaio eman izan ofizialtasun idatzirik apenas, nahiz eta hizkuntza mintzatuaren lekuko egoera eta usadio linguistikoak nagusitu izan diren gehienbat³.

Egoera ofizial finkatu horren barruan, edo berorren aurka, posible zen, noski, unean uneko inguruabarrek nahiz tokiko egoerak ere jokaera berriak urratzera bultzatzea.

Horrela, teorian, Udaletxearen esku egon zitekeen herriko zerbitzuetarako lanpostu ordaindutako hizkuntz politika definitzea. Herritar euskaldunen (eta, oro har, euskaldun elebakarren) gobernuaz ari garenez, hautapen- edo izendapen-botereredunak galde zezakeen ea herritarrentzako zerbitzu batean ez ote zen komenigarri hizkuntz gaitasunen bat hautagaiari eskatzea, Estatutua indarrean dagoenetik eskatu izan den gisara, gutxienez, nahiz eta badakigun aurreko historian testuingurua bestelakoa izan zela.

Zeintzuk izan zitezkeen, ordea, Udalak ordaindutako zerbitzuetan euskara komenigarri, edo beharreko, zuten lanpostuak? Bistan da berez pertsonarteko komunikazioan eta harremanean oinarriturik zeuden zerbitzuak zirela horiek batez ere, eta askoz gutxiago harreman pertsonalaren hori gutxiago edo deus eskatzen ez zuten lanpostuetan.

Komunikazio-beharra nabaria zen zeregin jakin batzuetan: Udal Idazkaritzan, Medikuntzan (medikua, zirujaua, botikaria, osasun-laguntzaileak), Irakaskuntzan (dotrina-eskoletako katekista-irakasleen jardunean), Albaitaritzan (kale eta baserrietarako zerbitzuetan), eta zerbitzu apalagoetan (“merinoak”, ikuskariak, etab.). Eta Notaritzan nor hartuko zituen erabakiak?

Eremu horietan guztietan udal politika zein izan zen jakitea, eremu baikoitzean eta mendeak zehar gainera, zeregin zaila da, ikerlan sistematikorik ez dugulako; baina han-hemen aurkitutako lehen albisteak —aleka bilduak, eta eremu guztietakoak ez direnak— hona ekartzea ez da lekuz kanpo gertatuko.

2.1. MEDIKUAK HAUTATZEAN

Mediku eta maisuekin inoiz edo bestetan hizkuntzaren hau gogoan izan zela badakigu —baldintza bezala kontuan hartu, ordea, gutxiagotan—; hemen, oraingoz, bi eremu horietara mugatuko gara. Oro har esan daiteke, agintariak lehiaketarako eta geroko lanerako hizkuntzaren gaitasun-baldintza ezartzean baino lehiakideek mintzatzaille gisa zuten usadio edo prestakuntza adieraztean azaltzen da euskararen aipua. Lanpostua irabazi

Euskara Udaletxean: Herritarren hizkuntza modu ezberdinetan egon da presente Udaletxean.

nahi duenak, euskararik dakienean —kasu batzuetan, ez beti—, euskaltasuna ere baduela esango du, gainerako bere gaitasunen ondoan.

Batzuetan, norberaren aurkezpenean aipatutako hizkuntzaren hori, gero Udaleko txosten tekniko edo eztabaida politikora pasa zitekeen. Honela, 1800eko lehiaketan, hautagaien aurkezpena egin eta bakoitzarekikoak balioestean, Alkatearen ordezkari zen Alkate-ordeak eta Rezusta zinegotziak bi hautagaiekiko azalpenak honela eman zituzteni⁴:

Expuso el Señor Teniente Alcalde que en uso de la Comisión dada por esta N. V. a su merced y al Sr. D. Manuel Francisco de Rezusta, para los informes a pretendientes de Médico para la Plaza de esta villa, y escribió los informes de los que en primera lectura resulta, Don Manuel José de Olalde, actual Médico de Lumbreras, y descendiente de esta Villa, y por ello en justicia le corresponde la Plaza que está Bacante, puesto que sabe el Idioma Bascongada; Y en siguiente el Sr. Dn. Manuel Francisco de Rezusta expuso que respecto a que en los informes resulta también por suficiente a Don Manuel de Cincunegui descendiente de esta villa, y ser evidente su instrucción en la Lengua Bascongada, tan necesaria en este País, y a su parecer más que el Sr. de Olalde, por lo mismo da su voto en favor del expresado Cincunegui.

Lehiaketa honetan bi hautagaiek darabilte beren euskaltasunaren hau, norberaren hautagaitasuna indartzeko; bereziki Zinkunegiren kasuan ematen diren bi arrazoiak interesatzen zaizkigu: Herri honetan euskara beharrezkoa dela dio Rezusta zinegotzi aurkezleak, eta Zinkunegik euskara beste haugaiak baino hobeki menperatzen duela (...es evidente su instrucción en la Lengua Bascongada... eta ...a su parecer más que el Sr. Olalde...). Beste lehiakideak, ordea, uste daitekeenez apalkiago izan arren, hizkuntzaren jabetasuna baduela frogatu nahi du. Bestalde, badirudi euskararen premia ez dela zalantzan jartzen. Bukatzeko, esan behar da 1800.ean euskara Udaleko gehiengoaren eskuetan defendatuta ageri zai-gula, eta irabazle atera zela momentuz.

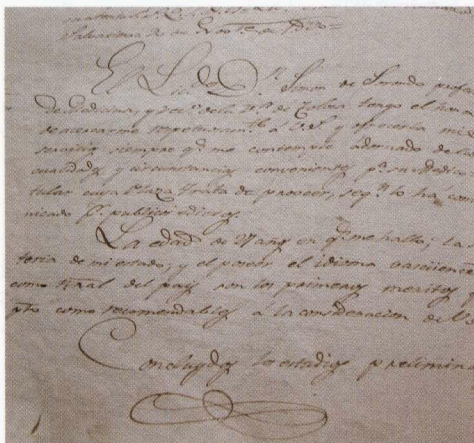
Hogeita hamar urte geroago, mediku hautagai batek, Simon Sorondo jaunak (Tolosako auzotarra eta mediku gaztea bera), ondoko aurkezpenean egin zuen bere buruaz, oso laburki baina hikuntzarena ere aipatuz⁵:

El Licenciado Don Simón de Sorondo, profesor de Medicina, y vecino de la Villa de Tolosa, tengo el honor de acercarme respetuosamente a V. S. y ofrecerle mis servicios siempre que me contemple adornado de las cualidades y circunstancias convenientes para su Médico Titular cuya Plaza trata de proveer, según lo ha comunicado por públicos edictos.

La edad de 27 años en que me hallo; la soltería de mi estado; y el poseer el idioma vascüence como natural del país son los primeros méritos que presento como recomendables a la consideración de V. S.

Concluidos los estudios preliminares.

Euskara, hortaz, espreski esanda dagoen bezala, “meritua” da S. Sorondorentzat Medikuntza-ikasketekin batera, eta Udalak gogoan izango duela espero du hautagaiak.

Hautagaien euskalduntasuna: Sorondo tolosarrak, Medikutarako hautagai aurkeztu zenean, bere euskalduntasuna ere aipatu zion Udalari (1830).

Handik bi urtera (1832), hizkuntzaren honetan eztabaida eta guzti sortu zen Udaletxean, arazoaz ez baitziren bat etorri zinegotziak, ez gainera behin, urte berean birritan aukeratu behar izan baitzen mediku berri bat, eta bietan piztu zen polemika. Hautagai bi zeuden, bat euskalduna, uste dugu (Juan Jose Atorrasagasti), eta bestea, erdaldun elebakarra (Balthasar Torres). Iritzi kontrajarriak agertzeko parada eman zuen horrek zinegotzien artean, baina, iritziak iritzi, “por la mayoría resultó electo de Médico del partido de esta D. Balthasar Torres”. Hautapena egin eta berehala Amankomuneko Diputatuek hartu zuten hitza, beren desadostasuna azaltzeko⁶:

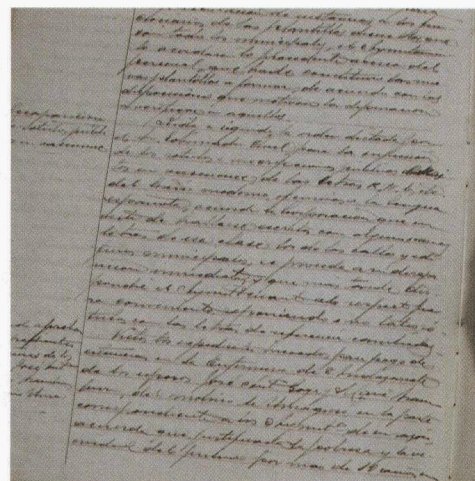
Los Diputados del Común, dijeron, que respecto a que la mayor parte de la gente no entiende de la lengua Castellana, es preciso que el Médico que haya de nombrarse posea la lengua Bascongada, pues en lo demás es imposible que el vecindario a quien representan se halle bien asistido, y que protestan a nombre de él el nombramiento que la mayoría del Ayuntamiento ha hecho en Don Balthasar Torres, por hallarse enterados de que éste no posee suficientemente el idioma Bascongado, y que pedían se les provea del competente testimonio de esta acta.

Aunque los Diputados del Común suponen que la mayor parte de los habitantes de esta villa no entienden el castellano los Sres. Capitulares y vecinos concejantes que han dado el voto a Torres no están en esa inteligencia antes al contrario crén que el mayor número de sus habitantes entienden el Castellano aunque no lo hablen, por que ha sido, y es común en esta villa la asistencia de la juventud de ambos sexos a la Escuela: Están también persuadidos por informes y por el tiempo que ha servido el partido de Lazcano el expresado Torres que posé el caudal necesario de voces Bascongadas para entender y darse a entender a los dolientes; en esta atención, y en la del contenido de los informes que le distinguen de los demás pretendientes, ratifican apesar de la protesta el nombramiento hecho a favor de D. Balthasar Torres, y que este nombramiento se haga saber al enunciado Torres ya que a la mayor brevedad se presente en esta villa, a ejercer dicha plaza otorgando la competente [¿licencia?], por lo que se da la Comisión al Ayuntamiento particular.

En seguida acordaron, que a los Diputados del Común se les provea del testimonio que solicitan.

Asi mismo acordaron sus mercedes, que mediante la reserva que encargan algunos a los Sres. Médicos consultados, los informes originales cerrados, y sellados en un pliego entero se archiben.

Ikusten da, bi aldeek ematen diguten egoera soziolinguistikoa ez dela berdina: gehiengoak Eskolaren erdalduntze-lana azpimarratzen du eta gaztelania ulertzeko horrek ekarri duen gaitasuna (berori mintzatzeko ohiturarik zinez sortu gabe, nonbait), eta oposizioa askoz ezkorragoa da analisi horretan, eta herritarrek oro har duten ezin ulertua azpimarratzen diote gehiengoari. Eta hain garbi zegoen hori, nonbait, ze erabakiari aurre egiteko agiriak eskatzen dizkiote Udalari: ez daude ados izendapenarekin, eta —gaurko hizkeran esango genukeen bezala— auzotarren hizkuntz

Kale-izenen aldakuntza (1936): Aldarte politikoek Segurako euskararen azalpen ofizialei ere eraso zieten inoiz. Argazkian, Udal Akta bat, kale-izenetan aldakuntzak ezarri.

“

**...los aspirantes
[Medikutarako hautagaiak,
alegia], que deberán poseer
el idioma vascongado,
presentarán...**

”

eskubidearen alde jokatu nahi dute (...en lo demás es imposible que el vecindario a quien representan se halle bien asistido).

Egia esan, Torres-ek, azkenik, ez zuen bere lanpostu horren alde borroka handirik egin. Berehala, Donostiatik etorri zitzaion hirian lan egiteko eskaintza, eta dimisioa aurkeztu zion Segurako Udalari. Ondorioz hurrengo Medikua aukeratu behar izan zenean (kasu honetan, Migel Cigarán), 1832ko apiril beraren 28an, Amankomuneko Diputatu Gorrotxategik berriro ere arazoan zeukatzen jarrera nabarmendu zuen⁷:

El Diputado del Común Don José Manuel Gorrochategui dijo que se ratifica en la protesta que hizo en Ayuntamiento general celebrado el día diez y ocho del mes de Abril pasado.

Edozein politika egin nahi zela ere, balioespen eta jarrera kontra-jarriok argi uzten zuten, hizkuntzaren politika ohartuak bere lekua behar zuela izan Udaletxeko erabakietan. Hala ere, urte dezente pasatu beharko dute, zinezko hizkuntz politika baten lehen pauso formalak ematen hasteko.

Hamarkada batzuk pasa dira, azken Gerrate Karlistaren eskarmentu gogorra ere bai, Eusko Pizkundearen garaia dira, eta Seguran geroago aipatuko dugun 1910-1911ko Euskal Jaien eztabaida politikoa iragana zen: Zein da, azken buruan, Udaletxean euskarari eman nahiko zaion lekua, zeren beste herrietan ari dira urak mugitzen. Berriz ere herriko medikua aukeratu behar da, eta oraingoan hizkuntzaren honi aurrez aurre helduko zaio. Hona zer zioen 1914ko abenduaren 27ko Aktak⁸:

Por último, dando cumplimiento a lo acordado en su sesión última por la junta municipal, acordó el Ayuntamiento proveer por concurso una de las plazas médicas titulares de esta villa y de la de Cerain, que se halla vacante por renuncia del que la desempeñaba, y para tal efecto, publicar en el Boletín oficial un anuncio del tenor siguiente:

“Se halla vacante una de las dos plazas de Médicos titulares que sirven el partido compuesto por las villas de Cerain y ésta, cuyo cargo se anuncia con el haber anual de tres mil pesetas, pagaderas por trimestres vencidos. = Los aspirantes, que deberán poseer el idioma vascongado, presentarán sus solicitudes al Sr. Alcalde [BOG: “en esta Alcaldía”], dentro del plazo de treinta días...”.

Aipatutako iragarkiak, beraz, euskararen gaitasuna premiazko baldintzen artean sartu zuen, herrian horrela adieraziz ez ezik Probintziako Buletin ofizialetik ere deia baldintza hori barne zela eginez. Oraingoan, euskara ez zen, itxuraz, gogoan izateko balioa bakarrik, hautagaiak ekarri beharko zuen nahitaezko gaitasuna baizik⁹.

Eusko Pizkundeko ekimen kulturalak eta mugimendu abertzaleak hizkuntzarekiko ideia eta eske politikoak molde berri batez plazaratu zituzten. 1918ko bihurtun iristen ari gara, eta Segura ere garaiko Gipuzkoan eta Euskal Herrian dago, nahiz eta abertzaleen herriko presentzia artean eskasa den. Seguran, dagoeneko, ofizialki mediku euskaldunak nahi dituzte.

2.2. MAISUAK HAUTATZEAN

Segurako irakaskuntzan hizkuntzen trataera zein izan zen jakiteko premiazko azterlanak falta zaizkigu oraindik; hala ere, XVIII. mendeko albisteren bat badut eskueran, P. J. Aranbururi esker eta hemen jasota utzi nahi dut¹⁰.

1754an Udalak bederatzi urterako hitzarmena sinatu zuen Bizente Zarazuarekin, herriko Eskolaren kargu egin zedin eta zeregin horretan bete beharko ziren baldintzak argituz. Hauen atean, euskararekikoak ere ageri dira, eta orduko euskaltzaleek salatutako jokaerak Seguran ere indarrean zeudela jakiteko balio digu behintzat. Baldintza haietako batek hau dio:

Item, que durante dichos nueve años haia de enseñar a los hijos de esta villa a leer, escribir y contar con toda aplicazion y cuidado y con el mismo la Doctrina christiana en bascuence y castellano con sus preguntas y respuestas.

[... ..]

Item, [Eskolan] que los muchachos hablen en romance y si alguien hablare en bascuence se le ponga su pena y [...] a su discreción.

Bizpahiru datu azpimarra daitezke testu hauetan:

- Euskara ez dago Eskolatik guztiz kanpoan, Dotrina emateko erabiltzen baita.
- Haurrak euskaldunak dira (elebakarrak, noski), eta zaila gertatzen da Eskolako gainerako elkar-bizitzan ama-hizkuntza isilaraztea.
- Gainerakoan (Dotrinatik kanpo), Eskolako jarduera arruntetik euskara erabat kendu nahi delako, zigortu egingo da euskaraz ari den haurra.
- Zigorraren neurri (anti)pedagogiko hori, onartu ez ezik lan-baldintza bezala ezartzen dio Udalak maisuari.

Gorabide sozialerako premiazkoa den hizkuntza (gaztelania) hurrei pasa beharra sentitzen du Udalak, eta seguraski garaiko giro politiko orokorragatik ere (Despotismo Argiztatuaren eta borbondarren hizkuntz politikaren barruan gaude) ontzat ematen du Eskolako hizkuntza posibleen hierarkia hori: beraz, euskararen minorizazio-prozesua Eskolan behintzat hasita dago (modu batera edo bestera, lehenagotik zetorrena).

Jokabide hau, azterketa zabalago baten barnean behar bezala leku-tzeko argibide hoberik dugunean balioetsi ahal izango da gure Herri-Erakundeen hizkuntz politika hau, urte-inguru haietan eta geroxeago zenbait elizgizonek (Larramendi, Kardaberaz: 1761) eta Euskal Herriaren Adiskideek ere salatua (1772). Orduan ere ez zuten denek berdin pentsatzen, eta Adiskideetako batzuek eskatu ere egin zuten euskarari Eskolan leku ematea. Hala ere, XIX-XX. mendei itxaron beharko zitzairen, proposamen argiagoak ager zitezen.

2.3. EUSKARAREKIKO JARRERA POLITIKOAK (...1910)

XIX. mende karlistako gizon-emakumeak artean indar betean zeuden XX.aren lehen hamarkadetan, baita kulturaren ere¹¹. Gerra eta Foruak

Kultura ofizialera igotzeko, gaztelania beharrezko bezala agiri zen herriko Udalarentzat (1754). Garaiko zenbait "argiztaturen" sentierari jarraiki, hizkuntzen artean hierarkia bat ezarri nahi izan zen herriko Eskolan: "que los muchachos hablen en romance y si alguien hablare en bascuence se le ponga su pena".

galtzean (1875-1876), dakigunez, euskal gizarteak -eta karlismoak ere- kultur munduari heldu zion Euskal Herriaren tresna salbagarri izango zelakoan. Euskara ere hor, tartean, egon zen eta hizkuntzari eta euskal literaturari zegokion lana ere bai. Euskaltzaletasun karlista ezaguna da historialarientzat¹². Berariazko testuinguru horretan, bada, Segurako karlistek, hala erabakiz gero, ez zeukaten beren alderdia utzi beharrik euskaltzale ere izateko, eta hainbatentzat, gainera, lagundu beharreko eginkizuna zen euskararena, aurreko hamarkadetan bizi izandakoaren araber¹³.

Garaiko karlista segurarren hizkuntz jarrera ez dugu oraindik aztertu ahal izan (bereziki Zurbanotarrak daude tartean, Esteban noski, baina baita Luis haren semea ere). Artxiboetan ez bada, garaiko prentsan honen aztarnarik utzi ote zuten jakitea egokia izango litzateke.

Bestalde, Segurara hurbildu edo bertan egon zitezkeen lehen abertzaleek, dena euskararen alde zuten, berriz: alderdi berriko pentsamendua¹⁴ eta herrian bertako euskara eta agian baita garaiko euskaltzaletasuna ere. Nork hartuko zuen, ordea, aurrea Segurako euskaltzaletasuna sustatu eta gidatzen?

Hurrengo gertaeren azalpena pasa aurretik, gutxienez aipatuta utzi nahi genuen bi tradizio politiko horien jarreraren garrantzia.

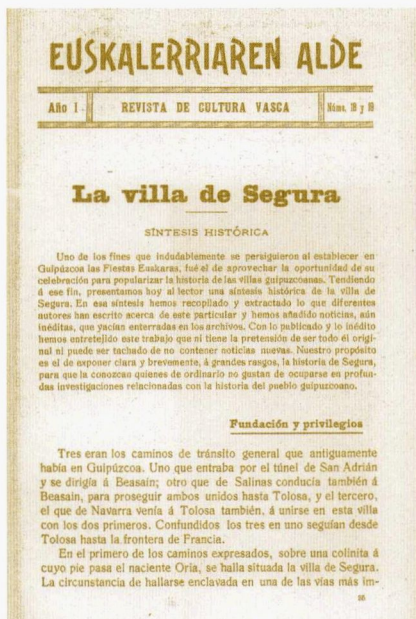
3. EUSKO PIZKUNDEKO BIDE BERRIETAN

1876-1936ak –hirurogei urte– Eusko Pizkundearnak izan ziren, euskarari ere leku emanez Euskal Herriaz pentsamendu-, politika- ekonomi eta kulturaren berrikuntza ekarri zutenak; egoera politiko-instituzional bati baliabide berriekin erantzuten ahalegindutako bi belaunen lana izan zen hori. Erakunde eta herri bakoitzak izan zezakeen hor zegokion lekua, eta Udalek eta tokian tokiko herritarrek ere bai. Testuinguru horretan, Segurako Udal eta herriari itxaro ez zuten *test* bat irten zitzaien bidera, 1910ean.

3.1. 1910KO ESTROPEZUA ETA AURRERA PAUSOA

Egia esan, badirudi -horiek dira behintzat zantzuak- kanpotik etorri zirela herrira hizkuntz politika eta kulturgintza berrietarako iradokizunak. Horretarako egokiera seinalatu bat tartekatu zen Segurako udal bizitzan: “Euskal Jaiak” deituena (*Fiestas Eúskaras*). Urte batzuk baziren hizkuntzaren aldeko jaiok urtero ospatzen zirela, betiere lehiaketa, sari, elizkizun eta jolas-joko herritarrekin, euskal kultur munduan zebiltzanei dei eginda, eta lehiaketen artean idazlanak, musika edo azienda- eta nekazal sariketak jarrita.

Urtero, Probintziako herri jakina aukeratu ohi zen Aldundiak sustatu eta babestutako Jaia antola zezan, Aldundiko batzordearekin gauzak adostuz¹⁵. Lehendik zetozen jaiak segida emanez, XX. mendeko lehen hamarkadan horrela egin zen urtez urte ondoko herrietan: Zumaia (1900), Azpeitia (1901), Oñati (1902), Irun (1903), Ordizia (1904), Donostia (1906), Elgoibar (1907), Eibar (1908), Hernani (1909), Azkoitia (1910). Aldez aurretik ikusitako egitarauaren arabera, 1911n Segurari zegokion Euskal Jaiak antolatzea. Ohore bat zen hori herriarentzat, baina Udaltxeak eta herri osoak parte hartu gabe ezingo zen antolakuntza aurrera

Herriaren balioespena: Herrien tokiko historia eta berrietako hizkuntz ondarea balioesten saiatu zen G. Mujika, eta, horretarako, 1911ko aukera ez zuen galdu segurarrak eztenkatzeko.

atera. Horra, bada: Udalak ere erabaki behar zuen zerbait, Eusko Pizkundeko haize berriekin joan nahi baldin bazuen.

3.1.1. LEHEN UDAL BILERA: EZEZKOA

Aldez aurretik hartu beharreko erabakiak hartu eta egin beharreko lanak garaiz bideratzeko, Segurako Udalak 1910eko abuztuaren 5ean Bilera Berezi monografiko bat egin zuen, Euskal Jaiekikoa aztertuz. Alkatea Domingo Bereziartua zen, beronek eta zazpi zinegotziek hartu zuten parte, Idazkariarekin batera (Joan Bta. Aierbe idazlea zen urte haietan idazkari)¹⁶. Alkateak zera eman zuen aditzera:

El Sr. Alcalde explicó a continuación el objeto porque se reunía la Corporación municipal, que era de tratar y resolver lo conveniente acerca de las Fiestas eúscaras que, siguiendo el turno establecido, corresponden celebrar en esta villa el año próximo.

Hartu berriak ziren bi gutunetan Jaietarako Aldundiko Batzordeak Udalak lankidetzarako izan zezakeen jarrerari buruz galdetzen zen, premiazko deliberamenduak garaiz har zitezten¹⁷. Hasteko, berorien berri eman zuen Alkateak Bileran, gehituz aztergaia Osoko Bilerara ekarri aurretik, Aldundiari zenbait xehetasun eskatu zizkiola, batez ere Jaien erantzukizun ekonomikoak nola banatu ohi ziren jakiteko, eta Aldundia- ren erantzuna hau izan zela¹⁸:

En contestación a su comunicación del 26 del corriente, esta Comisión provincial ha acordado significarle que la Diputación costea los gastos que originan los Certámenes agrícolas a excepción del arriendo del terreno en que se efectúe el Concurso, y que asimismo se satisfacen de fondos provinciales los gastos de las funciones religiosas y de los Certámenes del Consistorio de los Juegos Florales, corriendo a cargo de los Ayuntamientos los que nacen de los festejos o números que voluntariamente agregan al programa de la Diputación y Consistorio más el indicado del terreno que debe tener una extensión de unos 500 metros cuadrados y el alquiler del local en que debe guardarse el material de la Diputación durante el año.

Hortaz, abereen lehiaketarako orubea eta urtebeterako biltegia ziren Udalak ordaindu beharrekoak, gainerako gastuak Probintziazatik ordainduko ziren, nolatan herriak berak aparteko ospakizunak berak jarri eta ordain behar ez zituen. Hau zen Alkatearen buruhaustea; hortik hasita, espero zitekeenaren kontrako bidea hartu zuen egitekoak, Udalaren egoera ekonomikoa oso kritikoa omen zelako (urtero 1.200 pezetako defizita, zerga-bilketaren jaitsiera, gastuen igoera)¹⁹:

...no procede aventurarse en gastos de la importancia que suponen los inherentes a las Fiestas de esta naturaleza. [...]. [El Municipio] tiene harto trabajo en sobrellevar las cargas de los gastos ordinarios del presupuesto.

Itxura guztiz, Bereziartua Alkatea guztiz benetan ari zen hori esatean, gogoratzuz kredituetara jotzerik ez zegoela (berrikitan jasotako ezezkoren batek erakutsi zuenez), eta zergapekoak ere jada zuten zamari ezin erantzunik zebiltzala, eta, azkenik, ez Udaletxe egokirik zegoela, ez bestelako

“
...no procede aventurarse en gastos de la importancia que suponen los inherentes a las fiestas de esta naturaleza...

”
(D. Bereziartua
(Segurako Alkatea, 1910))

leku egokirik eskatzen zenari aurre egiteko. Arazoa aurrera atera ahal izateko 5.000 pezetako gastuak aurreikusten zituen Alkateak.

Izan zuen Bileran Bereziartua Alkatearen proposamenak bere oposizioz; Imaz eta Peciña Euskal Jaiak herrian ospatzearen aldeko agertu ziren, eta modu aski irmoz esan zuten beren iritzia. Aierbe Idazkariak honela laburtzen du hauen jarrera²⁰:

Los concejales señores Imaz y Peciña hicieron presente que juzgaban conveniente a los intereses del pueblo la celebración de las Fiestas Eúskaras; que el renunciar a dichas fiestas equivaldría a una excepción poco honrosa para el pueblo, entendiendo que la opinión de la mayoría del vecindario era favorable a dicha celebración y que bien merecía el hecho imponerse un sacrificio para evitar un bochorno, procurando para aquel efecto el arriendo de una heredad a falta de una plaza, al igual que lo hecho por la villa de Hernani por idéntico motivo, e intentando la contratación de un empréstito al objeto expresado.

Luis Zurbanok erantzun zion oposizio honi, esanez “bochorno” delakoa handiagoa izango zela 5.000 pezeta ordaindu eta azkenean behar zen duintasunez jaiak eraman ahal ez izatea “y que preciso era reconocer que la importancia de este pueblo no podía equipararse con la que revisten otros donde tienen lugar dichas fiestas”. (Gorago esan dugu zein herritan ospatu ziren Euskal Jaiak aurreko hamar urteetan). Gainerako zinegotziak Alkate eta Zurbanorekin bat etorri ziren, arrazoi berri bat gehituz:

...tenían noticias de pueblos en que hasta el presente se han celebrado tales fiestas de descontentos nacidos de haber gastado más que lo calculado al principio, precedente que debía servirnos de lección en el presente caso.

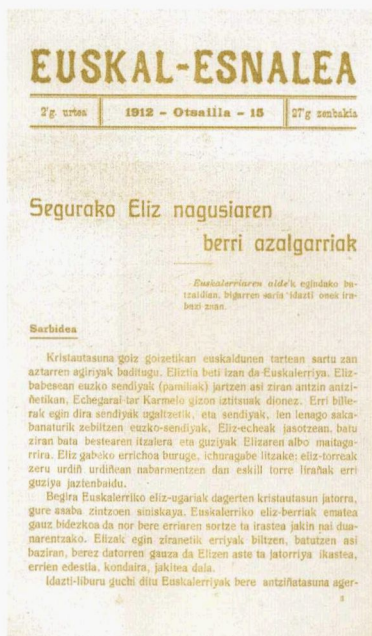
Alkaldearen eta beste zinegotzien iritzi bateratuaren aurrean, Imaz eta Peciña bakarrik geratu ziren, lehenengo round honetan (sei boto biren aurka). Eta Udalaren erabakia ondoko hau izan zen²¹:

Hacer presente a la Excma. Diputación, que, a pesar del vivo deseo de este Ayuntamiento de coadyuvar al pensamiento de aquella superioridad de celebrar fiestas que sin duda ejercen un beneficioso influjo en el país, la carencia de suficientes recursos para llevarlas a cabo, le colocan a este Municipio en el sensible caso de tener que renunciar de su parte al derecho de celebración de las Fiestas Eúskaras.

Aldundian zebilen Gregorio Mujika batek edo Etxean bertako Idazkari J. B. Aierbek erabakia nola sentitu zuten asma daiteke, batez ere gogoan izanik orduantxe ari zela Mujika ormaiztegiarra indar betean bere *Euskal-Esnalea* eratu eta sustatzen, eta erantzuna, segur aski, ez ohizkoa zela Euskal Jaien historian²².

3.1.2. HERRITARREN EZUSTEKO JARRERA

Aldunditik ziurki ez zuten erabakia begi onez ikusi; baina Segurako herritarrek ere marmarra eta haserrea erakutsi zuten, ondoko hiru asteetan, Udaletxeko arduradunak eta Alkatea bera erremintzeraino. Horregatik, Aktetan ikus daitekeenez, abuztuaren 26an beste Bilera Berezi ba-

Euskal-Esnalea eta Segura (1910-1912): Aldizkari honek eta bere zuzendariak (G. Mujika ormaiztegiarra) ahalegin guztiak egin zituzten irakurleek Segurako eraikin ederren albisterik izan zezaten.

tera deitu zuen Gozporazioa Alkateak. Batzarraren arrazoiak argituz hasi zen berau²³:

Dice que ante el clamoreo producido en el vecindario por el acuerdo adoptado últimamente renunciando a las fiestas eúskaras, el buen nombre de la Corporación se halla en entredicho y que preciso se hace velar por sus prestigios hollados de un modo tan indigno como innoble.

Herritarrak ez ezik Alkatea ere haserre zegoen, beraz..., alderantzizko arrazoiak bazituzten ere. Aurreko Bileran ezezkoaren alde erabilitako arrazoiak baliozkotzat eman zituen berriz ere, eta berretsi egin zituen, eta zenbait herritarren jokabidea -itsusia omen zena- salatu: “parte del vecindario, impulsada por móviles hijos de la pasión o el interés” jokatu zuela aditzera eman. Ez zegoen giroa, bada, txantxetarako! Zer zen, ordea, herrian gertatua? Hona²⁴:

Añade que se han recogido firmas con el ánimo de presentar a la mayoría del vecindario divorciada de la mayoría del Ayuntamiento, dándose un espectáculo nada edificante llevando una discusión local a la prensa cuando bien podía resolverse en familia armoniosamente y para ello se ha apelado a la mentira alegando que el acuerdo del Ayuntamiento obedece a un capricho.

Udal politika ofizialaren izen ona gordetzeak kezkatzen zuen Alkatea, eta, horregatik, herrian esandakoen arrazoigabekeria eta herrian bertako arazo bat kanpoko Prentsara desagokiro eramana salatu zituen. Euskal Jaiei prestakuntzari ekitekotan, herritarren bizkar joan beharko zuten zergen kontura egingo zenez, herritarren iritzia eskatzea proposatu zuen (hau da, modu batera edo bestera lehendik abian zegoen herritarren iritzia ematea ofizialki egitea)²⁵:

[El Alcalde] propone a la Corporación se abra un plebiscito entre los vecinos contribuyentes del pueblo a quienes directamente afecta la celebración o la no celebración de las fiestas, con el doble motivo: 1º de hacer así presente al vecindario las razones en que el Ayuntamiento se ha apoyado para renunciar a la celebración de las fiestas, y 2º de conocer por ese medio la opinión predominante del vecindario segurano, en la inteligencia de que de ser contraria la misma a la sustentada por la mayoría de la Corporación, se retire el acuerdo adoptado y se comunique así a la Diputación.

Luis Zurbanok ere bere jarrera espreski argitu nahi izan zuen herritarren aitzinean, gertatutakoen aurrean bere kritika eginez eta betiere Alkateari lagunduz:

...dice que protesta enérgicamente de la campaña de difamación llevada a cabo en este pueblo por palabra y por escrito con la agravante de publicidad contra la mayoría del Ayuntamiento sin pararse ante la consideración del respeto que siempre deben merecer las opiniones ajenas e interesa que consten las dos manifestaciones siguientes: 1ª que al acudir el Ayuntamiento a la votación propuesta de los contribuyentes directos, lo hace no por creer que a ello le obliga ninguna razón legal, sino como un paso que da y una determinación que adopta libérrimamente, tan voluntaria como espontáneamente, y 2ª que se dé cuenta a la

“

...ante el clamoreo producido en el vecindario por el acuerdo adoptado últimamente renunciando a las fiestas eúskaras..

”

(Udal-Akta, 1910-08-26)

“
...[el Alcalde] propone a la
Corporación se abra un
plebiscito entre los vecinos
contribuyentes del pueblo a
quienes directamente afecta
la celebración o la no
celebración de las fiestas
”

(Udal-Akta, 1910-08-26)

Excma. Diputación de las razones en que el Ayuntamiento se funda para apelar a ese medio y obrar como lo hace.

Formalki, beraz, udal gehiengoak arrazoi ekonomikoengatik hartu zuen ezezko erabaki hura, eta arrasto berean segiz, Udalean erantzukizun ekonomikoa duten zergapeko zuzenen borondatea ezagutu nahi du. Udal gehiengo, bada, ez zegoen oposizioaren “trikimailuen” menpe geratzeko prest.

Imaz eta Peciña zinegotziek ere esan zuten berena, labur. Herriko esamesak betiere ezin ekidinak zirela, eta arazoaz bere iritzia emanda zeukanez, bera plebiszitoaren aurkakoa zela esan zuen Imaz-ek. Peciña-k, berriz, beste era batera nabartu zuen bere pentsamendua: lehendik jada herri-kontsultaren alde agertua zela, eta hartutako ezezkoaren inguruan egindako jendarteko iruzkinek ez zutela beste gabe lotsa-faltarik adierazten, gaia herritarren interesekoa izanik.

3.1.3. HERRITAR ZERGAPEKO ZUZENEN BOZKETA

Aldundiak hurrengo astelehenean Segurako Jai hauen arazoa aztertu behar zuenez, eta Udeletxeak aurretik bere azken erabakia aurkeztu (plebiszitoa egin ondoren, noski), ez zegoen denbora galtzerik. Alkatearen proposamenari jarraiki eta Imaz jaunaren iritziaren kontra, ondoko hau deliberatu zen:

1°. Convocar a todos los vecinos contribuyentes del pueblo que directamente responden de las cargas del mismo al escrutinio que tendrá lugar en la Sala Capitular los días de mañana y pasado mañana, al objeto de dar cuenta de la actitud del Ayuntamiento y conocer por votación la opinión del vecindario, a fin de obrar en consecuencia, revocando si preciso fuere acuerdos adoptados.

2°. Nombrar como vocales de mesa de escrutinio para la votación, que habrá de ser secreta, a los señores Alcalde, Elósegui y Peciña, y

3°. Designar la tarde del domingo próximo, después de los Oficios divinos de la tarde, para la sesión que ha de celebrar el Ayuntamiento con objeto de conocer el resultado del escrutinio, y adoptar, en su vista y consecuencia, los acuerdos oportunos que procedan.

Honela, bada, Segurako herriaren parte bat Euskal Herrian dagoe-neko ohizkoak ziren *Euskal Jaiak* onartzeko nahiz baztertzeko iritzi politikoa ematera deituta aurkitu zen, horretarako bere isilpeko boto librea erabiliz.

Esan bezala egin zen plebiszitoa, eta baita Udala bildu ere, berorren emaitzak ezagutu eta beharrezko erabakia hartzeko. Imaz eta T. Agirre izan ezik, Gorporazioko guztiak bildu ziren horretarako, abuztuaren 28ko arratsaldean²⁶. “Herriko gehiengoaren sentierarekin bat eginik ekiteko” (Alkatearen hitzak) egindako bozketak laukian ageri diren emaitzak eman zituela adierazi zuen Bereziartua Alkateak²⁷.

Ez zuen, bada, herri osoak boza eman, zergapeko zuzenak bakarrik izan ziren deituak, eta eman zezaketenetako % 67,5k parte hartu zuen bozketan. Boza eman zutenetako % 83,7 Euskal Jaiak ospatzearen alde

EUSKAL JAIEN SEGURAKO
OSPAKETAREN INGURUKO BOZKETA-EMAITZAK (1910)

“Número de electores contribuyentes directos de la lista de la contribución fogueal del actual ejercicio”	191
“Número de los que han tomado parte en el escrutinio como votantes varones”	129
“Votaron <i>sí</i> , a favor de la celebración de Fiestas”	108
“Id. <i>no</i> , en contra de las mismas”	21

agertu zen, eta % 16,3 kontra. Pentsa daiteke —uste dugu— boto kritiko honetan zergapeko boto-emaileek herriko iritzi zabalago bati arrazoia emanaz ere jokatu zutela, honela. Hortaz, Udaletxeko gehiengoak porrot egin zuen osorik, eta nabarmenago geratu zen beraren aurreko ezezkoa.

Emaitzari eta emandako hitzari jarraituz, Udalak ondoko erabakiok hartu zituen, Udalaren sostengu fiskala zirenen ahotsari jaramon eginez:

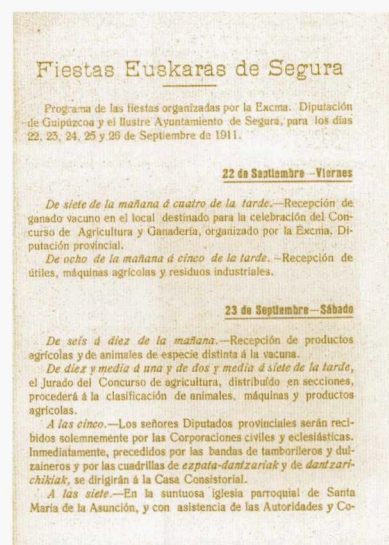
- Aurreko ezezko erabakia atzera botatzea.
- Euskal Jaiak antolatzen ahal zena egiteko Udala prest zegoela adieraztea Aldundiari, bide batez zituen muga ekonomikoa ere eza-gutzeraz emanaz.
- Euskal Jaien prestakuntzarako Udal Batzorde ofizialak sortzea: bat, berehala Azkoitira joango zena 1910eko Jaiak nola antolatu eta ospatzen ziren begiratzeko (Alkatea, Peciña, Mujika eta Idazkaria); bigarrena, obretarakoa (Alkatea, Zurbano eta Mujika); hirugarrena, jai-ospakizunetarakoa (Alkatea, Peciña eta Agirre).

Batzorde hauek beharrezko argibide eta datuak bildu ondoren, aurrekontua egiteko txosten eta proposamenak aurkeztu beharko zizkieten Udalari²⁸. Ondoko hilabeteetan Udalak zenbait erabaki hartuko zuen, Jaiak behar bezala ahalbideratzeko: bat, nagusiena, auzotarren artean Euskal Jaietarako zerga berezi bat banatzea, guztira 3.000 pezetakoa²⁹; M. Mujika sermolaritarako hautatzea eta ospakizunetarako datak eta egitaraua finkatzea.

Mota guztietako eginkizunak aurrera ateratzeko, 38.928 pezetako aurre-kontu orokor arrunta zuen Udalak 1911n, eta 3.000 pezetako defizita espero zenez, hori estaltzeko legezko baliabideen bidez espero zen dena kitatzea. Euskal Jaietako gastuak aipatutako zerga bereziarekin berdindu beharko ziren³⁰.

3.2. SEGURAKO EUSKAL JAIK (1911)

Arrisku handirik gabe esan daiteke, uste dugu, Segurako Euskal Jai hauek mugarri bat izan zirela, Probintziako Euskal Jaien ibileran. *Euskal-erriaren Alde* aldizkari jaio berriarekin batera, 1907an sortutako *Euskal-Esnalea* lagunarte euskaltzaleak lehenengo aldiz hartu zuen bere gain Euskal Jaien antolakuntza. Urte berean sortu zen, gainera, *Euskal-Esnalea* aldizkaria ere.

Euskal Jaiak (1911): Euskal-erriaren Alde aldizkariak honela aurkeztu zuen Segurako Euskal Jaietako egitaraua.

Une honetan protagonismo berritua hartu zuen, bestalde, Gregorio Mujikak, hurrengo hogei urteetan Gipuzkoako euskaltzetasunaren sus-tatzaile eta gidari herritar-instituzionala izango zenak. Mujika buru-belarri ibili zen Segurako Euskal Jaien prestakuntzan. Euskal-Esnalea lagunartearen 1911ko Oroitidazkia irakurtzen duena berehala ohartuko da gertakari hark nolako pisua izan zuen Gipuzkoako Aldunditik euskalgintzan zebiltzanen artean³¹.

Nola ospatu ziren, bada, Segurako Euskal Jaiak? Egitaraua ongi eta garaiz finkatuta zegoen, Seguratik egindako proposamenei jarraituz eta Probintzian Jai haiek zuten tradizioari eutsiz. Horretarako beharrezko posta-harremana egon zen, eta bilerak eta elkarrizketak.

Itxura guztiz, gogoan eduki zen Udalaren ezezko batez eta herriko bozketa batekin hasitako kudeaketa zela hura; antolatzaileek Segura eta bertako Udala adeitasunik finenarekin zaindu zituzten, eta ondoko kroni-ketan ere gogo bera ageri da, batez ere G. Mujikaren testuetan. Ez zen falta izan, gainera, Probintziaren eta Udalaren arteko erakunde-lotura estuak azpimarratu eta Segurako herriari Probintzian zegokion leku seinalatua edo aditzera eman nahi izan zuen hitzaldi eta argazkirik. Hori da, behintzat, *Euskalerrriaren Alde* aldizkarian ikus daitekeena.

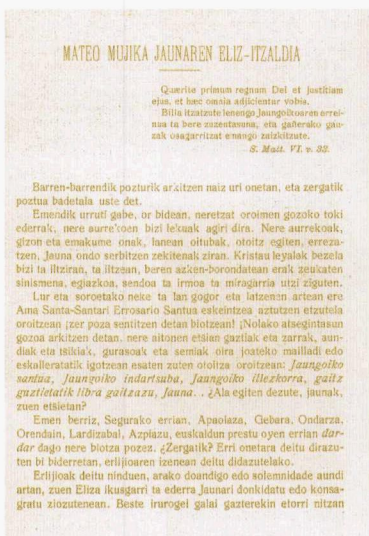
Euskal Jai haiek, jakina denez, gizarte-espektro zabala biltzeko xedea izaten zuten, horretarako, artea eta ekonomia, erlijioa eta erakundeak, hizkuntza eta musika, kultur ospakizunak eta jai herritarrak, etab. erabili ohi zituzten. Guk hemen hizkuntzari dagokiona aipatuko dugu espreskiago. Bost egun iraun zuten jaiek (Irailaren 22-26), eta Aldundiko agintariak bertan egon ziren 23tik aitzina 25a arte behintzat.

Jaiotan presente egondako pertsonaia historikoetarik hona izen bazuk: Valdespina-ko Markesa (Ahaldun Nagusia), Mateo Mujika kalonjea (Urtsuarango semea; 24ko Meza Nagusian hizlaria), L. Zavala eta Julian Elortza Ahaldunak, euskal kulturako artetik A. Campión, Tx. Agirre, J. Urkixo, K. Etxegarai, J. B. Larreta edo G. Mujika.

Literatur lehiaketan saritutakoen artean egon zen lehendik edo gero idazketa-lanean jardundako zenbait: E. Arrese, Joxe Eizagirre, I. López-Mendizabal, Joxe Elizondo, Ramon Intzagarai, eta beste. Bertsolarien saioan Pello Errota eta Gaztelu behintzat hemen izan ziren. 33 idazlan jaso zituzten antolatzaileek, lehiaketarako aurkeztuak. Lehen Sari batzuk eman gabe geratu ziren, baina Mujikak behin eta berriz aditzera ematen du hastapena bakarrik zela askorentzat eta hurrengoetan ere jarraitu egin behar zutela, lanak hobetuz berriz ere parte hartzen.

Garaiko albisteek bereziki aintzakotzat hartzen dituztenak bilera edo ospakizun herritarrak dira (horien artean, herritar helduek ere haurren deklamazio eta irakurketa lehiaketetan erakutsi zuten interesa), eta 25eko Euskal Jai handi eta luzitua, euskaltzetasunaren mezua pasarazteko balio izan zuena.

Irakurketa eta deklamazioan izena eman eta esku izan zuten herriko haurren oroitzapena hona ekartzekoa da, gaur egun ere segurak batzuek gogoratuko baitituzte horien artean beren aitona-amonak edo: Joxe Lezeta, Joxe Galartza, Basilio Pérez Piñeiro Deklamazioan, eta Irakurketan: Mari Paz Gantzarain, Juana Alustiza, Isabel Galparsoro, Maria Alkorta, Eusebio Imaz, Andres Mujika, Antonio Izagirre, Hilarion Rekon-

On Mateo Mujika Seguran: 1911ko Euskal Jaietan, Udalak halaxe eskatuta, Mateo Mujika urtsuarandak kalonjeak egin zuen elizkizun nagusiko hitzaldia.

do³². Herritik bertatik egindako beste ekarpena, udal Idazkari Aierberena izan zen, baina horretaz aurrerago mintzatuko gara.

Euskal Jai hauetako albistek —ospatu aurretik, eta gero— orrialde anitz bete zuten *Euskalerraren Alde* eta *Euskal-Esnalea*-ren orrietan³³. Lan sarituek ere aldizkari hauetan aurkitu zuten jendarterako bidea. Gainerako beste Prentsak esan zuena aztertzeke geratzen da oraingoz. Dena euskararen alde eta euskaraz egin zela gogoraraziz zera idatzi zuen G. Mujikak Segurako berri eman ondoren³⁴:

Creemos que pocas veces se habrán organizado en pueblos del vecindario de Segura, festivales tan brillantes y en los que se hayan puesto en juego tan variados elementos. En la fiesta nuestra [Euskal Jaia bereziki deitutakoan, Euskal-Esnaleak antolatuan: 25 arratsaldean, Plazan], celebrada en la Plaza pública de un pueblo de 1.400 habitantes, al aire libre, teníamos una muy buena banda de música, un armonium, un piano, un nutrido coro, excelentes solistas, oradores, monologuistas, lectores y tamborileros...

Hori eman zuten Segurako Jai haiek, horrela ikusi zituzten kanpokoek, eta seguru gaude segurarren gogoak ere biziberritu egin zituztela orduan ikusi eta entzundakoek.

3.3. ZENBAIT ERABAKI XUME (1915-1930)

Zalantzarik gabe, 1911ko Euskal Jaiek eta herritik kanpora ere zabal dutako haien sonak on egin zioten herriko euskaltzaletasunari, eta Udalak une batez, Probintzia eta Euskal Herrian gora zetorren Eusko Pizkundeko olatu-aldiaren bultzadatik at geratzeko keinua egin baldin bazuen, Jaien ondoren ez zen hori jada posible. Horregatik, 1910eko hamarkadan Segurako Udalak euskararen aldeko mugimenduko parte izan nahiko du, herri-an bertan egiten dituen lanen bidez eta ekimen orokorrakoak eratzen direnean ere.

1915ean daukagu honelako adibide esanahitsu bat. Oraingoan, ekimena Bilbotik zetorren, Aktetan esaten denez, “Estudios Vascos” zeritzan Elkarte batetik. Abian zuten, nonbait, leku-izenak biltzeko egitasmo bat, eta Segurako lana egiteko laguntza eskatzen zioten Udalari. Ez zitzaion zaputuz egin, nahiz eta Probintziazatik kanpoko deia izan; baiezkorako aipatu ziren arrazoiak ere adierazten dira³⁵:

Por iniciativa del Sr. Alcalde Presidente se ocupó la Corporación de la conveniencia de adherirse al movimiento renacentista del Euskera que, por iniciativa de prestigiosos vascófilos, empieza a observarse en el país; y, a este efecto, deseoso el Ayuntamiento de responder al llamamiento dirigido por la entidad denominada Estudios Vascos, de Bilbao, acordó prestarle su cooperación moral y material encargando al Secret. de la Corporación el trabajo de recopilación de los nombres y voces patronímicos y topónimos y contribuyendo con cargo al municipio con la cantidad de 20 pesetas a los gastos que origine tan patriótica obra, lamentando que la situación del erario no permita mayor dispendio a dicho fin.

Pasarte luzexka horretan, esapide hau nabarmenduko nuke berezi-kiago, garaiko kultur egokiera orokorrari zegokiona: *Por iniciativa del Sr.*

Euskal-Esnalea Elkarteko Batzarrean, urteroko kontuematea aurkeztu zuenean zera esan zien bazkideei G. Mujikak:

“***...por mucho tiempo permanecerá aferrada a nuestro pensamiento la brillantez de aquella soberana fiesta celebrada en la Plaza Mayor de Segura, al aire libre, el 25 de Septiembre [1911]***”

Alcalde Presidente se ocupó la Corporación de la conveniencia de adherirse al movimiento renacentista del Euskera. Juxtu, esan daiteke, 1910.eko lehen jarreraren alderantzizko jarrera azaltzen duela.

Proposamena egin zuen Alkatea Migel J. Elozegi zen, eta lana egin beharko zuen Idazkaria ezaguna dugun J. Bta. Aierbe; lau zinegotzi egon ziren, gainera, bileran: F. Arrieta, J. Lezeta, N. Aldanondo eta L. Zurbarano³⁶. Ez gaude, noski, urte haietan beste zenbait Udaletan hartu ziren erabakien tamaina emateko moduan, baina urak mugitu dira, eta atzera ere ez da geratu nahi. Gogora daiteke 1917an Errenteriako Udalak hartutako ebazpen ausartagorik: hemen, bertako lantegi-ugazabekin elkartuta, udal-administrazioan eta fabriketan euskara segurtatzeko planketa kokkor bat egin zuen Udalak³⁷.

Euskararen aldeko norabide berean doa Seguran 1915ean liburu-erosketa ere, eta Euskal-Esnalea Elkarateak eskatuta, 1916an kaleen euskarazko errotulazioa ematea³⁸, gero Primo de Rivera-ren Diktadurakoan kendu beharko zena.

Primo de Rivera-ren diktadura-garaian badirudi Seguran ere euskal lehortea izan zela nagusi; baina askatasunak leihatilaren bat ireki zuen orduko hasi ziren berriz ere urrats berriak ematen, batzuetan herria bere gisara, eta bestetan Probintziatik zetozen eskeei erantzunez. Honelako bat izango da, adibidez, “Euskal Aur Eguna” ospatzeko aukera.

3.4. “EUSKAL AUR EGUNA” (1930)

1918-1919.etan Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindia abian jarrita zuden, eta ahal zuten neurrian ari izan ziren beren lan-egitarauak betetzen; hala ere, hizkuntzaren inguruko sustapen soziala zuzenkiago eztenkatu beharra nabaria da, Diktadurak balaztatu egin baitu abiada onean zetorren lana. 1920.etan ekimen berriak sortu ziren lozorro ezarritik irteteko. Horretarakoxe sortutako erakundea izan zen “Euskeltzaleak” Elkartea

Ezker-eskuin, atzean:

Dolores Gorrotxategi
Anparo Legorburu
Margarita Imaz
Guadalupe Artzelus
Joxepa Legorburu
Ramona Lezeta

Ezker-eskuin, aurrean:

Mikela Artzelus
Marí Kruz Mujika
María Izagírre
Dolores Gantzarain

“Aur Euskaldunaren Eguna” (1930): Aitzol buru zuela, Euskeltzaleak zeritzan Elkarateak egindako sustapen-lanak Seguran ere izan zuen lekurik. Argazkiko andereño hauek dira, hain zuzen, orduan lagundu zutenak.

(Arrasate, 1927), egoitza Donostian izan zuena eta berehala gidari, Jose Ariztimuño "Aitzol" apaiza (1930)³⁹.

Euskeltzaleak Elkartek oso garbi izan zuen hizkuntzaren belaun-jarratasuna guztiz oinarrizko zutoina zela euskararen biziraupenean, eta haurren eskolatzea bezala eskolatik kanpoko haien euskal jarduna lagundu egin behar zirela, herrietan eta familietan. Xede hori tartean zuela, Elkartek bere Euskararen Egunak antolatu zituen, euskaldunen arteko hizkuntz estimua indartzeko; era berean, "Euskal Aur Eguna" ospatzeari ekin zion (Andoain, 1929), ospakuntza herritar horietara haurrak ez ezik gurasoak eta udalak ere deituz. Hauetako bigarrena Seguran ospatutakoa izan zen⁴⁰.

Ondoko argazkian ikus dezakegunez, lortu zuen Aitzolek Seguran lankide saiatu. Segur aski ez ziren horiek bakarrik izan, eta badakigu Udalak ere zerikusirik izan zuela ospakizun harekin. Sanjoanetan, ekainaren 25ean, ospatu zen Haurraren Jai hori.

Jai hau prestatzera zihoazela, *Euzkadi* egunkarian eman zuen Aitzolek asmoaren berri, apirilaren 29an, "La fiesta de Segura. El niño euskeldun" zeritzan lan labur baten bidez. Jaiaren xedea esaten digunez, haur euskal mintzatzailearen alde gurasoak irabaztea zen⁴¹

En Segura, los próximos días de San Juan han de darse cita los vascos que sienten la preocupación del porvenir de nuestra lengua para contribuir al esplendor del Día del Niño Vasco.

Jaiari aurrea hartuz, astebete lehenago, berriro zabaldu zuen Aitzolek Segurarako deia, Goierriko herrietatik elkartuko ziren haurrei laguntzera etortzeko esanez⁴².

Jai haien oihartzunak direla ematen du Errepublika-urteetan Udalak hartuko zituen haurrekiko ebazpenak ere: Euskal Pizkundeak sortu nahi izan zituen eskola-tresnen artean zeuden liburuak, euskal eskolarako lana-

"Aur Euskaldunaren Eguna" (1930): Antolatzaileak ez ezik, parte hartzaile ugari izan zuen Eguna hark. Hona Jaí hartan izan ziren haurrak, oroigarri gisara atera eta eman zitzaie argazkian.

besak. Segurako Udalak “Txomin Ikasle” liburutik 50 ale erosi eta herriko haurren artean banatzea erabaki zuen, 1932ko otsailaren 28an⁴³.

Jakina denez, Udaletxeko Akta-liburuetatik 1933-1936. urteetako falta zaigu, eta une honetan ikertu ezin ditudan paperetara joan beharko da ahal denean, garai jakingarri hartako albisteak jasotzeko.

4. GERRATEA ETA FRANKISMOA (1936-1975)

Altxamendu Nazionala zeritzanarekin gerra lehertzean, berehalako aldarte politikoa ez zen samurra izan, eta hizkuntzari ere iritsi zitzaion berea⁴⁴. Segurako Udalak ere jaso zituen horretaz Gobernu Zibilaren ebazpenak, eta euskal idazketarako ortografia berri nahi izan zuen, modu bitxi honetan⁴⁵:

Leida a seguido la orden dictada por el Sr. Gobernador Civil para la supresión de los rótulos e inscripciones públicas escritos en vascuence y de las letras k, tx, b, etc. del léxico moderno, ofensivas a la lengua española, acuerda la Corporación que en vista de hallarse escritas con alguna o varias letras de esa clase los de las calles y edificios públicos, se proceda a su desaparición inmediata, y que más tarde dispondrá el Ayuntamiento cuanto al respecto fuera conveniente, reponiendo o no tales rótulos con las letras de referencia cambiadas.

Hori da ezagutzen dugun erabakirik nabarmenena. Jakitekoa litzateke gauzak harago ere joan ote ziren; baina badirudi Seguran —azken batean Goierriko zoko galdu bat— hizkuntzarena ez zela sobera pozoitu, adibidez herritarrak hizkuntzaz bat-batean aldarazi ezinak zirelako eta guretik kanpo Probintzia zigortuan hizkuntzari erasotzeko plaza “aproposagorik” bazegoelako. Hala ere, Goardia Zibilak bertan zeuden (batzuetan semeek euskara ikasiz ere...), eta maisuren batzuek beren azpilana egin zuten,

Herriko pilotariak: Segurako euskaltasunaren ezaugarri bat izan da bertako pilota-tradizioa. Argazkian, Herriarteko Txapelketan Gipuzkoan irabazle irtendako bikoteak, Areizaga Alkatearekin.

baina 1940. etako hamarkada-erdirako, lehenengo itolarria pasa ondoren, urak berriz euskararen alde zerbait mugitzen hasita zeuden herrian.

Euskal Herrian bestelakorik ezarri nahi izan zen arren, elizako hizkuntz usadioak beren betiko arroan joan ziren, euskaraz jardunez alegia. Bertako predikua eta Misioaldi handiak euskaraz egin ziren. Eta hori sostengu ona zen, ofizialtasun-motaren bati behintzat eusteko.

Herriko bizieran, berriz, euskaltzaletasun zuhur batek bere lana egin ahal izan zuen Seguran, eta gutxienez bi lagun gogorarazi beharko genituzke urte haietarako, biak ere kanpotik etorriak, bata apaiza eta bestea maisua. On Joan Alkortak gaztetxoekin eta antoniotar gazteekin egingako lanean, euskaltasuna indarturik irten zela esan behar da, eta hizkuntzari horrek lagundu egin ziola: herriko mutilek aukera on bat izan zuten On Joanen inguruan, urte batzutan bederen (1942-1950. etan edo).

Baina euskaltzaletasuna ageriago azaltzen zaigu maisu donostiar baten eskutik. Gotzon Egañak, gurean denbora gutxi egon arren, arrasto luzeiraunkorra utzi zuen belau oso batengan: eskolan euskaratik ahal zentzua, euskal legendak eta historia, euskarazko antzerkia eta, oro har, hiritik eta buru jantziarekin zetorren euskaltzale abertzalearen ahotsa ekarri zituen Gotzonen. Ez zen gutxi⁴⁶.

Hurrengo hamarkadan, gertaera berri batek jo zuen jendearen gogoan: Segura Irratia 1956an sortu zen, Arantzazuko Urteak astindu zituen asmoek lagunduta. Urte magiko horretan⁴⁷, ahots berri bat izan zuen Segurak, euskaraz ere mintzatzen zena eta herrirako eta kanporako baliozkoa gertatu zitzaiguna. On Zesareo Elgarresta apaizaren ekimena izan zen⁴⁸. Isilaldi baten ondoren (1964-1972), gure egunak arte iraun du Irrati honek, euskaraz ere lan eginez.

1960. etako hamarkadan herritarrek berek hartu zuten Segurako euskaldungoaren oinarritzko zerbait eskaintzeko ekimena, Ikastolaren sortzeari zegokiona alegia. 1967ko martxoaren 28an ireki zen Segurako Ikastola, eta lehenengo sorrera-batzordean ondoko hauek egon ziren: Joxe Etxeberria, Laureano Telleria, Ixidro Arrondo, Ramon Telleria, Daniel Larrea eta Gregorio Etxeberria.

12 haurrekin ireki zen Ikastola, eta Txanbolinpe-gainean izan zuen egoitza. 1982a arte iraun zuen bere lanean, herrian eta nonahi bilatu izan ziren laguntzei esker: gurasoen kuotak, bazkideenak, Mapfre-ko aseguruak, tonbola, zozketa, taberna eta mota guztietako jaiak. 61 haur eta sei irakas-maila izatera iritsi zen Ikastola hau (Eskolaurrea eta OHoko hiru maila), 4 andereño zituela. Lege berria betearaztean, 1982an Herri-Eskolarekin bateratu zen Ikastola⁴⁹.

Jarri zen diruagatik eta bateratu zituen indarregatik baino areago norberaren seme-alabak artean ziurtatu gabeko eskola-erakunde batean sartzegatik izan zen Ikastola ekimen ausarta eta, azkenean, eraginkorra ere.

Eta gatozen beste alor batera. Talde-lanean eramandako ekimen horien ondoan, Segurak baditu, nortasun bereziko seme-alabek beren kabuz eta gisara burututako lan euskaltzale pertsonalagoak ere. Historia apala baina aipagarria da hau ere; ikus dezagun.

ANTONIO ZAVALA, S. I.

Pastor Izuela (1780-1837),
Ezkioko ta Segurako itxuak

Joakin Luzuriaga: Segurako bertsolari honi bildu zaizkion bertsoak liburu honetan argitaratu zituen A. Zavalak. "Segurako Itxua" bezala ezagutu zuten herrietan Luzuriaga.

5. BERTSOLARI, IDAZLE ETA IKERTZAILEAK

Herriak bere osoan izan duen euskal ondarearen ondoan (hizkuntza eta hiztungoaren hizkuntz jarrera, jokabide eta praktikaren ondoan), zenbait segurarrek kulturaren hizkuntzaren alde egindako lanak gogorarazi nahi ditugu, langileok hiru multzotan banatuta: bertsolariak, idazleak eta ikertzaileak,

5.1. BERTSOLARI SEGURARRAK

Goierrri ez da izan bertsolari ezagun ugari eta handienen harrobia; hala ere, badugu izenen bat bertsolariaren historiara iritsi dena, eta XX. mendean batez ere egon dira halakoak (adibidez, Lazkao Txiki, beharbada, goierritarren artean handiena). Seguran ere egon da bertsolari kantatu duenik. Hemen ez dugu azalpen zabalik egingo, baina izenak bederen guztion oroimenerako jasota utzi nahi ditugu: Luzuriaga, Insausti eta beste.

5.1.1. JOAKIN LUZURIAGA (1824...)

Dakigunaren arabera, denboraz guztion aurretik datorkigun Segurako bertsolaria Joakin Luzuriaga Oria dugu. Seguran jaio zen Joakin, 1814ko urtarrilaren 15ean, eta Joakin Pablo izenak jarri zizkioten. Gurasoak: Manuel Luzuriaga, Segurakoa, eta Frantziska Ignazia Oria, Zeraingoa, ziren⁵⁰.

Zapataria zen Joakin, gaztetan, baina soldadutza aukeratu zuen gero ogibide bezala, eta 11 urte eta erdi eman zituen horretan. Baina La Habana zegoela itsutu egin zen. Segurara itzulita Miserikordian hartu zuten. Hala ere, 1856ko martxoaren 26an Josepa Ignazia Loinatzekin ezkondu zen (emaztea ere segurarra: 1827an jaioa, eta 1861ean hila); bost seme-alaba izan zituzten. Josepa Ignazia hiltzean, “se le celebró el funeral de pobre de solemnidad” diote paperekin, beraz egoera apalenekoa zen herriko familia hau.

Haurrak eta bere burua aitzina atera behar eta, bigarrenez ezkondu zen, ondoko hilabeteetan, jada alarguna zen Manuela Etxarri nafar leitzar batekin. Goiko Errebalean jarri ziren bizitzen. Bertso-paperak saltzeari ekin zioten, bizimodua aurrera ateratzeko. Ferietan eta azoketan ez ezik iganderoko Meza Nagusien ondoren herrietako elizondoetan ibili ohi ziren senar-emazteok, elkarri bertsoak botatzen ere bai. Batetik bestera ibili behar horregatik, badirudi Seguratik kanpo joan zirela bizitzera, eta A. Zavalak ez du aurkitu Seguran ondoko urteetako agiririk⁵¹.

Bertsogintzaren hau, ematen du bizi-beharrak ekarri ziola gure Joakini, ez berezko zaletasun edo dohainak. Horregatik eta esango dugunagatik, Zavalak galdetu ere galdetzen du “Segurako Itsua” ez ote zen bertso-paper saltzaile hutsa izango. Alegia, bereak ote ziren, egiaz, banatzen zituen bertsoak. Zalantzarako, bertsoen barne-kritikak ere iradokitzen du zerbait: batean bizkaiera kutsukoak dira, eta bestean Oiartzun-Erreterri aldekoak. Dena den, hori ere ez litzateke arrazoi guztiz erabakigarria, zeren eta jakina baita (Joxe “Aizkoeta” bera horren lekuko) bertso-munduan zer-nolako joan-etorria egon izan den euskalkien artean, eta ibili zebilenak —kasu honetan gure Itsuak— tokian tokikoa ere jaso zezakeen erreparo handirik gabe.

“**Bazuan Praiskok adiskide bat oso maitea, ona eta jakintsua, Aita Santuaren urrengotzat zeukana. [...]. Gizon au zan Segurako Itxua.[...]. Anemarik ondo zekian Kaiser-en kañoi guziak baño indar gehiago izango zuala itxuaren erretolikak Praisko menderatzeko**

”

(P. M. Urruzuno)

Itsutasuna, pobrezia eta guzti, Joakin eta Manuela saiatu ziren beren umore-punta gordetzen, eta senar-emazteen artekoak planta onean eramaten: “*Neure andria ez da / burutik mankia, / erderaz ere badaki / euskaldun garbia; / adiskide danian / kopeta argia, / eta etxian daukat / txit agintaria*”.

Lau bertso-sorta labur utzi zizkigun Segurako Itsuak; horiek dira behintzat Zavalak argitara eman zizkigunak (1971). Hauetako lehenengoan (“Orain kanta berri bat bihar nuke jarri...”) bere bizitzako pasadizo nabarmenenak ematen dizkigu (goian aipatuta utzi ditugunak); beste bi bertso andrearekin elkarrizketan kantatzekoak dira: “Segura-ko itxuak bere andriari...” dioena, eta “Bertso berri batzuk bear ditut jarri...”. Biak ere Zavalak 1874ko orri inprimatuetan jasoak. Hori da utzi digun uzta osoa⁵².

Zein zabalkuntza izan zuten bertso hauek, eta zein oihartzun sozial? Hasteko, badakigu 1874.an 500a aleko argitaraldiak egin zituela, eta euskal literaturan P. M. Urruzuno-ren ipuinetan (1844-1923) dago beste lekukotasun adierazgarriagoa⁵³:

Bazuan Praiskok adiskide bat oso maitea, ona eta jakintsua, Aita Santuaren urrengotzat zeukana. Probintzi guziak ezagutzen zuana zan, baña alare elikio iñork igarriko nor zan. Gizon au zan Segurako itxua; gizon argia adimentuz, bada esan oi zuan Praiskok, begietako argiak burura iges egin ziola jaun oni. Itxuaren esanak artikulu fedekoak ziran Praiskorentzat. Anemarik ondo zekian Kaiser-en kañoi guziak baño indar geiago izango zuala itxuaren erretolikak Praisko menderatzeko.

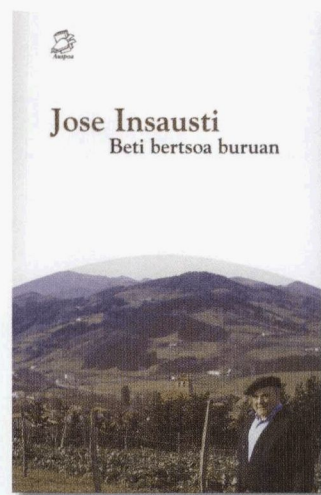
Bertsolari edo paper-saltzaile, (eta kitarra eta guzti, kantari ere bai?) Segurako herriaren oroitzapena herriz herri eraman zuten senar-emazteek, beti ere kantari: pertsonaia nagusia “Segurako Itsua” zeritzana zen, izen horrexekin bertsolari zebilena. Asko ibili zen hura orduan, eta beharbada gutxiago gaur herriko bere etxean dugun beste bertsolari bat, gorputzez sendo, ahotsez makal baina bertso-emanean ugariagoa izan duguna: Joxe “Aizkoeta”. Beroni buruz tokatzen zaigu orain bertsoa.

5.1.2. JOSE INSAUSTI (1935...)

Aizkoeta baserrian jaio zen Joxe Insausti dugu, oraingo, Segurak eman duen bertsolaririk eginena, eta idatziz, oparoena. Jose Insausti Urbizu 1935ean jaio zen Seguran, aita Frantzisko segurarra eta ama Ramona zegamarragandik. Geroztik herrian bizi izan da, baserri zaharrean lehenengo eta Aizkoeta Berrin gero (1955).

Joxe “Aizkoeta”-ren bertsolari-bizialdiak ondoko kronologia du: Lehen saio eta lagunarteko lanak (1952-1959), gazte-aldiko plaza-ekitaldi eta norgehiagokak (1960-1966), hamabi urteko isilaldia (1967-1979), heldu-eroko lanak (1979...). Lanbide horretako ahaleginen emaitza da, orain gutxi argitara eman digun liburua, erakuskari antologiko bat aurkezten diguna⁵⁴.

Liburuan ikus daitezke bizialdiko oroitzapenak, asko eta asko beraren belaunaldikoenak berak: baserria, eskola-urteak, familia, herria, herriko bertsolari lagunak, bizitzako gorabeherak, eta ilea galdu eta buru-soiltzeak ekarri zizkion buruhausteak ere. Ez zaio umore eta filosofia onik falta.

Jose Insausti (Segura, 1935): Herrian izan dugun bertsolari emankorrena dugu Aizkoetako bertsolaria. Hau da argitara berri duen bertso-liburua: Beti bertsoa buruan (Donostia: Auspoa, 276).

Horrekin batera, gogoan hartzekoa da bertso-munduan bizi izan duen ibilera, lagunartean lehenik, inguruko plazetan gero, eta hainbat lehiaketetan azkenik. 1950etako lehen urteetan “emen etzegoan inñun bertso-girorik, eta nik beti uraxe buruan”, baina laster izan zuen herrian bere bertso-lagunartea: “Ontan, jaiero behintzat bertsotan egiten nuan nire lagunakin, bat edo beste poliki moldatzen ziran eta” [Jexux M. Imaz zen tarteko bat] [...], “orduan bertso-gose aundia zegoan Seguran, edo nobedade giñan gu beintzat”. Joxek izen berriak aipatzen ditu: Kosme Ariztimuño eta Teodoro Arrondo. Lazkao-Txiki eta Goiburu ere inguratu ziren beste herrietatik⁵⁵.

Soldadutzak ez zion kalterik egin (1957), handik zenbait urtetara sona handikoak gertatu ziren batzuekin eta zenbait apalagorekin ere topo egin baitzuen Burgos-en; itzultzean, atzera, lehengoari heltzeko aukera izan zuen Seguran, hau da, amagandik Aizkoetan jasotako bertso-zaletasunarekin aurrera egiteko egokiera. 1960ko urtea erabakigarria suertatu zitzaion Joxe-ri. Beste segurak batek —Patxi Albisu apaizak— plazara irten arazi eta Ordiziako lehiaketetan parte hartzera bultzatu zituen hemengo bertsolariak. Momentuz ez zen lortu arrakasta handirik, baina ez hurrengo ahaleginetarako sasoa galdu ere.

1962an Gipuzkoako Txapelketan esku hartu zuen, eta Beasaingo kanporaketan, hamabosten bat lagunetatik bigarren geratu zen Joxe Aizkoeta, Lazkao-Txikiren ondoren. 1964an, Loiola Irratiz egindako lehiaketa luzean ere bigarren gertatu zen, Mugartegi eta Lopategi tartean zirela. 1963an, azkenik, lehen Saria ere irabazi ahal izan zuen Donostiako Trinitade Plazan, santomasetan. Norgehiagokek aurrera egin zuten, eta 1964an Gipuzkoako Txapelketako Goierriko Ekitaldian (Beasain) kanporaketako txapela irabazi ahal izan zuen, eta Eibarren hurrengo ekitaldia pasata, Probintziako finalera iristerik ere bai (Tolosa, Leidor antzokian). 1964-1965.etan bestelako lehiaketatan ere parte hartu zuen: Zumarragan bigarren geratu zen, eta Loiola Irratian ostera bigarren, Azpillagaren ondoren. 1966ko Txapelketa ofizialari Ordizian ekin zitzaion urte hartan; lehena geratu zenez, hurrengo ekitaldirako txartela irabazi zuen, eta Hernanin Gorrotxategiren atzetik gelditzea tokatu zitzaion, eta bederatzi puntukoari zegokion Saria eraman zuen Joxek. Tolosako finalean, ordea, ahotsik gabe geratu zen bertsolari segurarra; trantze txarra izan zen hura, urtetarako bertsolaritzatik aterako zuena: hamabi urte egongo zen gero plazara irten gabe (1966-1979)⁵⁶.

Aurreko hasieran bezala, ostera ere Segurako lagunartean aurkitu zuen Joxek bertsorako bere bidea. Pedro Etxezarreta eta Estanis Agirre gogoratzen ditu Joxek orduko bertso-lagun berri bezala (1979). Hasi ziren, bai, eta berriz ere Sariketak inguruetan, eta 1985ean —Joxeren hitzetan esateko— “azaina gogorra” egin zuten segurarrek, Goiburu idiazabal-darrarekin hirukotea osatuz: Euskadi Irratiko Pernando Amezketarra Saria irabazi zuten (garaiko 400.000 pta.)⁵⁷. Ikusten da Joxeren azalpenetan nolako poza izan zuen orduan bertsolariak, eta herriak ere nola hartu zituen bere bertsolari irabazleak.

Gai-sorta zabala du Joxek, bertsotan jarria. Bere jaiotza eta ezkontzen ondoan guraso, aitona-amona edo lagun minen heriotzak, norberaren bizilekuak, eguraldi-aldarteak, Segura eta bertako gizartea eta gertakariak, maitasuna, herriko aldakuntzak, etxeko zakurra edo etxe-ondoko makatza nahiz gaztainondoa, herriko pertsonaiak, etab. Norberaren oroitzapen eta

Mutiloa: “Elizalde” etxea. J. I. Gerriko idazle segurak eta Mutiloko apaizak jasozuen etxe hau, beretzat eta familarentzat. Bertan hil zen 1824an

pasadizoak ez ezik Segurako herria ere protagonista da Joxe "Aizkoeta"-ren bertsoetan, irakurleak pentsa dezakeenez.

Amaitzeko, esan dezagun Joxe "Aizkoeta"-k hitz lauuko idazketarik ere eskaini digula liburuan, bertsoei bere sarreratxoak ipiniz, euskara argi eta atsegin batean. Bertsolaria eta idazlea, beraz, gure Joxe Insausti. Joxeren bigarren prosazko balio honek hain zuzen Segurako beste idazleak ere aintzakotzat hartzera garamatza hemen.

5.2. EUSKAL IDAZLEAK

Euskal idazketak bere historia estimagarria du Seguran, eta kasuren batean Euskal Literaturaren Historietan agertu ohi dena. Lorpen distiratsua izan gabe, historialarien estimua izan duena, behintzat. Gipuzkera literarioaren garapenean izen merezia irabazita duen J. I. Gerriko aipatu behar da lehenik, eta XIX.etik hona, berriz, euskalgintzaren une jakinetan ekarpen ezberdinak baina baliozkoak egin dituztenen izenak: Astigarraga, Azpiazu, Aierbe, Lardizabal, Zubiaga eta Goena. Guztioi buruz emango dugu berri labur bana.

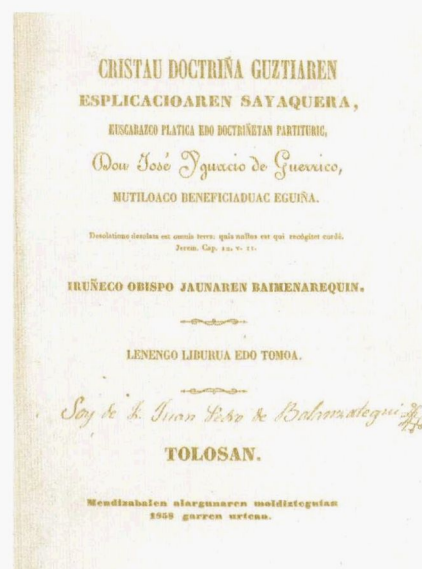
5.2.1. JOSE IGNAZIO GERRIKO (1740-1824)

Jose Ignazio Gerriko Enatarriaga Seguran jaio zen, 1740an, eta bere apaiz-bizialdi osoa Mutiloan eman zuen; obra mardul bat utzi zigun idatzita, garaiko eskakizun administratibo ofizialengatik argitara eman gabe geratu zitzaiona: *Cristau doctrina guztiaren esplicacioaren sayaquera* (horrelaxe, garai haietako ortografiarekin)⁵⁸.

Gipuzkera literarioaren maisuetako bat da Gerriko, eta Historia orokorretan bezala berari eskaini zaizkion azterlan monografikoetan haren lanaz arduratu den ikertzailearik izan da (Villasante, Mitxelena, Onaindia, Estornes Lasa, Urkizu; Arrue, Aranburu-Bidegain-Idiakez-Rezola). Hemen ez gara, hortaz, azalpen zabaletan sartuko, baina irakurleak jakin beza informazio-iturriak non dituen⁵⁹.

Gerrikoren bizitzak mugarri oso jakinak ditu: Haurtzaroa eta lehen ikasketak Seguran (1750-1754), Goi-Ikasketak Madrilan (1754-1763) eta Mutiloan apaiz benefiziatu eta Bikario-ordeko bezala egindako urteak (1763-1824). Jose Ignazio Gerrikoren familiarteko xehetasunak ongi eza gutzen dira orain⁶⁰. Segurarra zen aita, Markos Gerriko Urkia (1714-1793), eta ama, Anastasia Enatarriaga Goia (1710-1775), mutiloarra. Gurasook Seguran ezkondu ziren, 1737an, eta bost haur izan zituzten, berorietan zaharrena gure Jose Ignazio idazlea. Aita, ofizioz zurgina, etxegintza-lanetan ibili ohi zen. Badirudi, 1764az gero, gurasoak eta Jose Ignazio bederen Mutilora bildu zirela, azkenik 1776tik aurrera elkarrekin bizitzeko, hain zuzen semeak jaso zuen *Elizalde* etxean.

Aberats handiketako izan gabe, "familia onetakoa" zen Gerriko-Enatarriagarrena, ondasunez ongi samar hornitutako kaparea ere. Honek ez du, ordea, esan nahi ikasketa handiko jendea zenik, Jose Ignazioren amak, izebak eta arreba Mª Mikaelak ez baitzekiten sinatzen. Gizonezkoek eskola gehiago zuten, eta badakigu Markos aita Segurako Udaletxean karguduna izan zela 21 urtez (1743-1763): Ermandade Santuko Alkate, San Joan Ospitaleko maiordomo, San Sebastian Ermitako arduradun, Amankomuneko Diputatu.

Cristau Doctrina (bukatu: 1805; argitaratu: 1858): Obra mardul hau (bi liburukitan, 1.059 orrialde ditu) ez da inondik ere haurrentzako liburua, apaizen predikulanerako gidaliburua eta testua baizik.

“
Por el año 1805 ofreció su obra al M. I. Clero del Arciprestazgo Mayor de Guipúzcoa [...]
”

[1818an Erregerengana berarengana jo zuen Gerrikok:].

“
Pero S. M. mandó que se pasase al Consejo; el cual fué de parecer que se ordenase al Autor tradujera su obra al Castellano para examinarla
”

[Beraz, milaren bat orrialde ziren erdarara itzuli beharrekoak...].

Lehen ikasketak Seguran egin eta mutil koskortu zen orduko (1754an edo), familiak ez zuen galdu nahi izan seme zaharrena Goi-Ikasketak egitera bidaltzeko zuen aukera, izan ere Jose Enatarriaga osaba Madrilen bizi baitzen Oñatiko kondearen artxibozain eta bertako mailegu-etxe bateko (“Sacro y Real Monte de Piedad” zeritzaneko) ofizial nagusi bezala. Han, gainera, egokiera berria eskaini zion ataundar batek, Felipe Altolagirrek: Erret Kontseilukoa zen berau eta Indietako Kontseilu Gorenekoa. Altolagirrentzat lan eginez eta beronen babesarekin Madrileko San Isidro Erret Ikastetxean ikasteko ateak ireki zitzaizkion, eta bertan egin zituen Filosofia eta Teologiako ikasketak.

Argia zen nonbait gaztea, eta zintzoa. Altolagirre testamenturik gabe hiltzean, epaileak beraren ondasunen ardura Jose Ignazioren eskuetan utzi zuen, honek 21 urte bakarrik zituela (1761). Erantzukizun hori zintzo bete, eta ondasunak behar zirenen eskuetan utzita, 1763an izan zuen Segurara itzultzeko unea.

Ordurako eliz bidea hartzea erabakita zeukan Jose Ignaziok, eta Mutiloan apaiz-laguntzaile gisara jarduteko bertan hutsik geratutako benefizioa eskuratzeko zereginak abian jarri zituen. Iruñeko Gotzainak 1763ko urtarrilaren 4an eman zion Benefizio hori, Lazkaoko jaunak aldez aurretik egindako proposamenari baiezkua emanaz (Jaun honena baitzen Mutiloko elizako Zaingoa). Jose Ignazio, bada, sorterrira itzuli zen, Seguraldera. Hurrengo urtean egin zen apaiz, Iruñean (1764), eta harez gero Mutiloko bere eliz lanak pertsonalki betetzeko moduan izango zen. Jose Ignazioren bizitza osorako erabakia izan zen hori, Mutiloan eman baitzuten gero ondoko urte denak, 1824ko otsailaren 23an Elizalde bere etxean hil zen arte.

Gerriko 61 urtez izan zen Mutiloko Benefiziatu eta bertako kapilautza baten jabe; hala ere, ez zen izan sekula bertako Bikario titulatu, nahiz eta egia den bizpahirutan izan zela Bikario-ordekoa (1776, 1786-1788, 1789 eta 1790). Bestalde, honek ez du esan nahi izen eta sona oneko elizgizon estimatua ez zenik, Mutiloan noski baina baita eskualdean eta Probintzia osoan ere, Gipuzkoako Artzapezgoko Batzarrean Diputatu izateraino (Tolosa, 1774).

Larramendiren ondoko idazle-olatueldiaren ondoren, belaun eder batekoa da gure Gerriko, hain zuzen Agirre Asteasukoaren (1743-1823) ia adin berekoa, eta Gipuzkoako apaizeria diozesitarraren euskalgintzaren tradizio berriari hasiera eman ziona. Izan ere, ez da ahanzi behar, adibidez, Larramendi, Kardaberaz, Mendiburu edo Ubillos, denak, erlijiosoak zirela eta ez apaiz diozesitarrak. Bestalde, Asteasu eta Gerrikoren ahalegina batez ere klero diozesitar horren eguneroko premia pastoralei zuzen-zuzendua dago, eta igandero eta beti aurrean zuten kristau-herri euskaldunaren zerbitzuan pentsatua. Hegoaldeko eta Gipuzkoako testuinguru horretan, kasik ezerezetik jardun zutela esan daiteke, mende eta erdi lehenago axulartarrek Iparraldean egin zutenaren antzera.

Badirudi Gerrikok bere liburua 1805ean amaituta zeukala, eta, beraz, inguruan gisa bereko eredurik gabe, zeren eta Agirre Asteasukoaren *Era-kusaldiak* liburua 1850ean agertu baitzen. Gipuzkoako apaizek ez zuten, orduan, iganderoko Meza Nagusietan euskaraz modu egokitu batean hitz egiteko sermoitegi inprimaturik, nahiz eta katekesi-lanerako langai argitaraturik bazen. Gerriko parrokiako Bikario eta apaizen zerbitzuan ari

da zuzenki, bere liburua idaztean (ongi azalduta dago hori, apal baina komentzimenduz, liburuko bere erdal sarreran).

Hizlari aparta zen, nonbait, Gerriko, eta pulpitutik egin zitekeen lanaz gutziz arduratuta zegoen, eta ziur zegoen, gainera, euskaraz eraman zuen metodo beretsuak edo berak erdaldunentzat eta nonahi balio zezakeela. Euskaldunen pastorealean ageri ziren hutsuneak ikusita, are ziurrago zegoen burututako liburuaren balioaz, nahiz eta behin baino gehiagotan errepi- katzen duen, behin-behineko lana duela, beste hoberik zetorren bitarte- koa. Horregatik saiatu zen, ez liburua idazten bakarrik, baita berorri moldiztegirako bideak irekitzen.

Gerrikok euskal prosaren historian merezi duen lekua ongi argitzeko dago oraindik, eta, betiere Agirre Asteasukoaren atzetik utzi ohi den arren, aitortu beharra dago aitzindari baten aurrean gaudela. Bestalde, herrixka ezkutu batean sartuta Probintzia osorako lanean jardun zuen aitzindaria da gure idazlea, baina, segur aski, eskueran euskarazko libu- rutegi polita zuena, testamentuan liburuak gogoan izan baitzituen, Segu- rako Bikarioari uzteko⁶¹ Besteak beste, bi xede oso gogotan izan zituen Gerrikok: prediku-premiak eta euskaldunen hizkuntz eskubidea. Honela dio bere erdarazko hitzaurrean:

Y con este mismo fin se da a luz este Ensayo aunque todavia [sic] imperfecto, de la explicación de toda la doctrina de Jesu- Cristo, repartida en ciento catorce pláticas bascongadas [=euska- razkoak, alegia], en dialecto guipuzcoano, que entienden aun generalmente los Navarros, Vizcainos y Alaveses, dirigidas a los pueblos bascongados [euskaldunei, esan nahi du]: para aliviar el trabajo de los Párrocos, y catequistas [...] y podrán también servir particularmente para los nuevos Predicadores y confesores bascongados [berriz ere, euskaldunak], así por la dificultad en el language, como por la importancia de los asuntos; y para que los paisanos amantes del bascuence dentro y fuera del País, tengan con la lectura de sola esta obra motivo para no olvidar su language nativo [azpm. nirea], y para saber con fundamento la Religión y ley que profesan.

Garai haietarako, argitara emandako bi liburukietako Gerrikoren idaz- lana zinez erraldoia izan zen: hitzaurreak eta abar kontatu gabe, 1.059 orrialde, hil baino hemeretzi urte lehenago idatzita zituenak. Zer idatziko zuen apaiz segura-mutiloak honek lehenengo lan hori berehala kaleratuta ikusi izan balu? Hau izan baitzen Gerrikoren kalbarioa, lana inprimategira ezin eramana.

1805ean bukatutako idazlana, Gerriko hiltzean (1824), artean kalera- tu gabe zegoen, eta beste 34 urte behar izan ziren 1858an argitaratua izateko; ez, ordea, idazlea gauzak eztenkatzen saiatu ez zelako...

Gerrikoren argitaratzaileak eman zigun atzerapen hauen berri, erdaraz idatzitako hitzaurre batean, garaiko zailtasun, eragozpen eta zen- tsuraren “istorio eredugarri” bat eskainiz⁶². Dena ez bada ere, lekuko- tasun historiko honetako parte on bat behintzat hona ekartzekoa da⁶³:

Por el año de 1805 [idazleak] ofreció su obra al M. I. Clero del Arciprestazgo Mayor de Guipuzcoa con una esposición que se presentó en la Congregación ordinaria del día 9 de Julio; en la cual se dio comisión [Mutilo eta Idiazabalgo Bikarioei, hain

GERRIKOREN BIZITZA

1740

Seguran jaio zen

1750-1754

Lehenengo Ikasketak Seguran

1754-1763

Goi-Ikasketak Madrilen

1763-1824

Mutiloan apaiz

1776

Elizalde etxean bizitzen

1805

Cristau Doctrina bukatuta

1818

Zentsura ofizialak obraren erdal itzulpena eskatu zion

1834

Mutiloan hil zen

1858

Cristau Doctrina-ren lehen argitalpena

zuzen] para que examinasen la obra con detención. [...]. La Comisión cumplió con su cometido, y presentó en la siguiente Congregación la censura de esta obra; y el Congreso [...] se convenció de la utilidad y grandes ventajas que resultarían al país bascongado de su pronta publicación.

Lehen hesia gaindituta zegoen, beraz, baina bigarrena ez zen samurragoa: Artzapezgoa larri zebilen dirutan, eta argitaratzaile pribatuak beharko ziren, baina hauek ez zuten ikusi modu onik halako idazlan handia kalera galerarik gabe ateratzeko, eta Gerrikok bere originala jaso eta gorde egin behar izan zuen orduan.

Gerra Napoleondarra amaitzean (1808-1814), bideragarriago ikusi zuen, nonbait, Gerrikok argitarapena, eta Gipuzkoako Erret Korrejidoreari idatzi zion, baimena eskatuz (1817); honek Erret Kontseilura pasa zuen arazoa, eta hemendik originala bidaltzeko eskatu zioten idazleari. Ez zitzaion hau batere gustatu Gerrikori, eta Erregerengana jo zuen zuzenean (1818ko otsaila). Ez alferrik!: honek Kontseilura itzularazi zuen berriro baimenaren kontua.

Une horretan Erret Kontseiluari “argi” berri bat piztu zitzaion bere burutazioetan, historiara pasatu den ebazpen harrigarria⁶⁴:

Pero S. M. mandó que se pasase al Consejo; el cual fué de parecer que se ordenase al Autor tradujera su obra al Castellano para examinarla. *El M. I. Clero que deseaba vivamente favorecer con su influencia al Señor Guerrico en este negocio, apenas tuvo noticia de una providencia tan estraña, recurrió también por su parte á S. M. con una esposición enérgica, haciendo mención de la que elevó el Señor Guerrico; pidiendo no se le obligase á cumplimentar la providencia dictada por el Consejo; y suplicando se dignase hacer la gracia de favorecerle con su Real licencia para la impresión de su obra, alegando para ello poderosas razones.*

Berriz ere auzia Erregeren eskuetara joan zen, beraz; baina irtenbide onik ikusi gabe hil zen, azkenean, gure Gerriko. Ondoko urteetako albisterik ez da aurkitu izan Madrileko artxibategietan, hala dio behintzat hitzaurrearen autoreak.

Zorionez, Gerrikoren indar iraunkorrena hemen bertan zegoen, Gipuzkoako Artzapezgoako apaizen artean, eta 1847, 1848 eta 1849ko Eliz Batzarretan aztertu zen liburu honen (eta Agirre Asteasukoarenaren) argitarapremia. Une hartan ez zen modu ekonomikorik izan biak batera atera ahal izateko, eta Asteasukoak hartu zion aurrea Gerrikori. Azkenik, 1858an emakume errespetagarri baten esku-zabaltasuna tarteko, kaleratu ahal izan zen Gerrikoren idazlan mardul hau, nahiz eta orduan ere beste zenbait lan labor eskuizkributan geratu zitzaizkion⁶⁵.

Gerrikoren oroitzapena honela gogoratu du berrikitan historialari batek, haren giza eta idazle-nortasuna balioetsiz⁶⁶:

Buruz azkarra, jakinduria agirikoa, onbidetsua, apala, langile, apaiz-obligazioez (konfesonario eta pulpituko betebeharez gain, kristau-herri euskaldunari Elizaren Dotrina eta Morala ahalik argien, zehatzen eta modurik errazenean irakasteaz) biziki kezkatua, etorri handiko hiztuna, euskaltzale benetakoa izan genuen gure Jose Ignazio Gerriko Enatarriaga, XVIII-XIX. mendeko segurar-mutiloarra; iragan garaietako hainbat eta hainbat apaiz

Mutiloa: Herri honetako kristauen zerbitzuan eman zuen Gerriko idazleak bere bizitza, Gipuzkoa eta herri euskaldunei begira ere lan eginez.

DICCIONARIO MANUAL BASCONGADO: ARGITARALDIAK (1825-1933)

Zenbatg.	Urtea	Lekua	Argitaletxea
1	1825	Tolosa	J. M. de La Lama
2	1825	Donostia	J. R. Baroja
3	1827	Tolosa	La Lama Alarguna
4	1839	Tolosa	La Lama Alarguna
5	1840	Tolosa	La Lama Alarguna
6	1848	Tolosa	La Lama Alarguna
7	1855	Tolosa	La Lama Alarguna
8	1858	Tolosa	P. Gurrutxaga
9	1861	Tolosa	Mendizabal Alarguna
10	1861	Tolosa	La Lama Alarguna
11	1865	Tolosa	P. Gurrutxaga
12	1866	Tolosa	Mendizabal Alarguna
13	1866	Bergara	J. M. Matxain
14	1870	Tolosa	P. Gurrutxaga
15	1873	Tolosa	Mendizabal Alarguna
16	1876	Tolosa	P. Gurrutxaga
17	1877	Tolosa	Mendizabal Alarguna
18	1881	Tolosa	P. Gurrutxaga
19	1883	Tolosa	Eusebio López
20	1884	Tolosa	Eusebio López
21	1887	Tolosa	Eusebio López
22	1889	Tolosa	P. Gurrutxaga
23	1892	Bergara	J. López
24	1911	Tolosa	Eusebio López
25	1916	Tolosa	E. Mendizabal
26	1933	Tolosa	López-Mendizabal

ITURRIAK: Allende-Salazar, Sorarrain, Vinson, J. Bilbao; Urkixo Liburutegia

bezala, elizako gaiak (dotrina, sermoi, etab.) euskaraz idatzita jartzeko zaletasunez, grinaz betea; bere aldian txit ezaguna, estimatua, maitea Gipuzkoa osoan barrena.

Gerrikoren oroitzapena ez da galdu gaurko euskaltzaleen artean, eta Lazkao Maizpide Euskaltegitik eramaten den ikerlan lehiaketari “Gerriko Ikerlan Sariketa” deritza, idazle segurar honen oihartzuna belaun berrienganaino ekarriz. Segurarrok ere eskaini beharko genioke beraren eta geure herrian merezi duen oroigarririk.

Eta Gerriko zaharraren garaietan, hona non dugun bigarren idazle, pedagogo eta jakitun “argiztatu” bat, lehendik ere liburu honetan ezagutua –J. de Benito-k eskolaz aurkeztu digun lanean, hain zuzen⁶⁷– eta bere sorterrria beti oso gozoan izan zuena: Luis Astigarraga.

5.2.2. Luis Astigarraga (1767-...)

Erabat ahantzia izan ez bada ere⁶⁸, Luis Astigarraga Ugarte segurarrak (1767-...) ez du izan orain arte, euskal kulturaren historialarien lanetan, bidezkoa izan zezakeen tokirik. Ez diogu hau, noski, literatur gizona delako, hizkuntzari eskoletan -eta une hartako testuinguruan, eta inoren eskutik geroago ere- bere bultzada kulturala eman ziolako baizik.

Astigarraga nortasun zabaleko gizona izan zen: Koroaren zerbitzuan jardun zuen Penintsulako eta Ameriketako Administrazioan, Montesako Ordena Militarrekoa izan zen, Irungo Aduanetako Diruzain Nagusia, Pariseko Irakaskuntza Lagunartekoa, etab. Eta, guztien gainetik, Gipuzkoako Irakaskuntzaren hobekuntzaz biziki kezkatua eta jarduna.

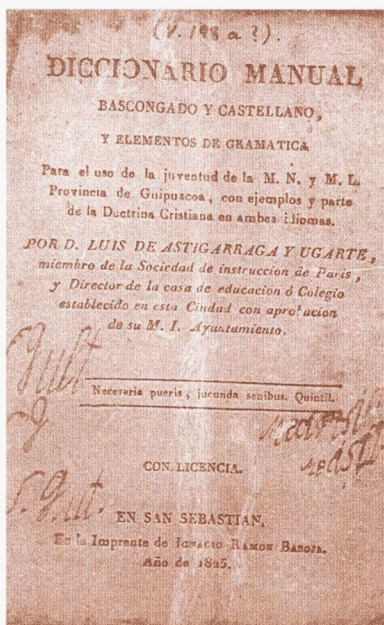
Erbestean izandako karguen ondoan, Luis Astigarragak Segurako udal bizitzan ere parte hartu zuela esan behar da: 1805, 1806 eta 1833an Segurako Alkate izan zen.

Bere kultura zabalean (matematikaria, ingeniartzan aditua, pedagogoa), asko ez baina alor oso ezberdinetako idazlanak eman zituen argitara. Gogoangarria da, eta bitxia, Kantabrikoa eta Mediterraneoan kanalez lotzeko egin zuen proiektua: *Memoria sobre el proyecto y la posibilidad de comunicar el Mar Océano con el Mediterráneo por medio de un canal* (Bilbo, 1821)⁶⁹. Astigarraga pedagogoa aipatu dugu, eta hauxe da Astigarragaren nortasunean alderik aberatsen eta iraunkorrena: 1807tik aurrera, ahal izan zuen guztietan saiatu zen gure herrietako eskola-lana hobetzen, bai sortu eta gidatu zituen Eskoletan, eta berdin eskola-politika zentzuzkoago baten bidez metodo berriak hedatzen (Pestalozzi edo Eskola Lancauertarra ikasi eta zabalduz: 1820, 1821, 1826). Eta Segurak ere zor dio herrian sortu zuen "Humanitateen Eskola", 1825ean berak proposatua eta 1829an Gobernuak baimendu ziona⁷⁰.

Jakite horiekin batera, Astigarragak hizkuntzen ezagumendu irekia zuen. Gerra Napoleondarraren ondoren, erbestera joan beharrean aurkitu zenez (segur aski Jose Bonaparteren aldeko "frantsesten" artean zegoelako), erbestean bizi izan zen, Parisen bereziki, eta horrek ere aukera eman zion bere kulturaren alde hau ere lantzeko: latina, gaztelania, frantsesa eta ingelesa zekizkien, eta euskara noski. Bere jatorrizko hizkuntza ez zuen utzi albo batera, modernotasunaren izenean edo beste aitzakia-rekin; aitzitik, euskarari bere lekua eman nahi izan zion eskola-bizitzan.

1825ean, bizialdi luzeko liburutxo bat eman zuen argitara Tolosan, *Diccionario manual bascongado y castellano* zeritzana⁷¹ Euskal liburuek inoiz gutxitan ezagutu zuten arrakasta izan zuen liburu honek berehala. Hogeita sei argitaraldi kontatu ahal izan dizkiogu obra honi, eta mende beteko bizitza izan zuen, gutxienez (1825-1933); Tolosa, Donostia eta Bergaran izan zen argitara emana, garaiko euskal argitaletxe ezagunetan (La Lama, Baroja, Mendizabal, López, eta abarretan). Aurreko orrialdeko laukian ikus daiteke edizio guztien zerrenda. Argitaratzaile ezberdinek izan zuten edizio hauek egiteko interesik, iruditu zitzaizenean hobekuntzak bilatuz.

Edizio hauek ez ziren beti berdinak izan (egileak ere gerora osatuz joateko asmoa agertu zuen bere hitzaurrean), eta ondoko argitaratzaile bakoitzak zuzendu, osatu eta birmoldatu ohi zuen liburua. Jada 1827ko argitaraldia guztiz berri eta osatua agertu zen; baina aldakuntzarik han-

Diccionario manual bascongado y castellano: Gero hainbat argitaraldi izango zituen Astigarragaren liburu hau 1825ean eman zen argitara lehenengoz

dienak XX. mendeko edizioetan agertu ziren, I. López-Mendizabalen esku-
tik, testua Euskaltzaindiak emandako ortografia berrira egokitzean.

Tamainaz ere gauza bera gertatu zen gramatika-hiztegi honekin: lehen
argitaraldiko 48 orrialdeak 112 izatera iritsi ziren 1916koan. Garaiko es-
kola-libururik ezagunena, eta alde handiarekin zabalduena, izatera heldu
zen Astigarragaren hau; XIX-XX. mendeetako hamarkada haietan euska-
raren eskoletako presentzia eta erabilera gure artean nola gertatu zen
jakiteko test bat izango litzateke liburuxka honen historia. Gipuzkoarako,
eta gipuzkeraz, egindako liburua Bizkairako ere egokitu zen gero: "...para
uso de la juventud de Vizcaya... por E. A. y B." jaunak egokitu zuela esaten
du 1877ko argitaraldiak.

Liburu txiki honek bere baitan zituen asmo zabalak "A la juventud
bascongada" zeritzan erdarazko hitzaurrean eman zituen egileak. Geurea
dugun ohizko ama-hizkuntzan eskolatu beharra aipatzen du lehenik Asti-
garragak; norberaren hizkuntza erabili ez ezik, ezagutu eta araututa erabili
ere egin behar dela. Horretan, Espainiako Erret Akademiaren gazte-
laniarako jokabide berak nahi zituen euskaldunentzat ere (hain zuzen,
Erakunde haren testu bat jasoz aurkezten du autoreak bere arrazoiketa,
hitzaurre honetan), eta garaiko gure egoera soziolinguistikoa dakar argu-
dia osatzeko:

*Así se explica la Real Academia Española en el prólogo de su
gramática castellana; y yo añadiría que en ninguna provincia de
España es tan necesario este estudio como en el país bascongado,
donde el único idioma que se aprende en la juventud es el bas-
cuence; y donde la lengua castellana es tan exótica como la fran-
cesa ó la de cualquiera otra nación extranjera, particularmente en
algunas aldeas.*

Azpimarratzekoa da arrazoiketa honen indarra: euskaldunak, eus-
kalduna izateagatik, bere hizkuntzan eskolatua izan behar du. Jatorrizko
lehenengo arrazoia da hori; ondoren datorren hurrengo arrazoiaren
aurretik jartzen duena: liburuak balioko du gaztelania ikasteko ere. Herri
xumeak bere hizkuntzan -gaztelanian nahiz euskaran, oro har- eskolatzeko
dituen ezin eta eragozpenak ere salatzen ditu Astigarragak, eta ez du
ahazten euskaldunak duen egoera zailagoa:

*Como el único diccionario de que tengo noticia, es el del pa-
dre Larramendi, el cual consta de dos grandes tomos en folio, y no
se encuentran ejemplares de él, por lo cual los pocos que hay
cuestan trescientos ó cuatrocientos reales; estoy firmemente per-
suadido de que en dar á luz este pequeño manual, hago un
importante servicio al país bascongado.*

Gaztelania ikasteko balio zuen liburuak, noski, baina badirudi batez
ere euskaldunak alfabetatzeko pentsatua zela eskola-liburu hau. Ikusi dugu
horretaz zer dioen Astigarragak berak, eta gogoan hartzekoa da, gainera,
liburu berean Luis Arozena legegizon eta zentsoreak dioena ere:

*Esta obrita [...] bastará para que los Bascongados [=euskal-
dunak] á costa de muy poco trabajo puedan hablar su idioma con
arreglo a los principios del arte, puesto que contiene y explica
todas las partes de la oración, así en Castellano como en Bascuen-
ce, con multitud de ejemplos en cada una, de manera que estos
mismos ejemplos forman un compendio de diccionario en ambos*

“
**Muy fundada me parece la
opinión del sabio
Larramendi que dice ser una
errada conducta la de
prohibir a los jóvenes
bascongados el hablar en
las escuelas su lengua
nativa**

”

(L. Asigarraga (1825))

idiomas, resultando de aquí otra ventaja; á saber, que los Españoles de otras Provincias en que es desconocida la lengua Bascongada, pueden también a beneficio de esta obrita aprender con muy poco trabajo, aunque no á hablar con perfección, a lo menos á darse á entender en bascuence [...].

“*...siempre que vuelvo a leer algún capítulo de nuestro dignísimo y sabio paisano [Larramendi] [...], no puedo contener mis lágrimas, mezcladas de gozo y amargura, considerando...*”

Gero, ez dut uste, erbestekoek euskara asko ikasiko zutenik, baina euskaldunek bai erdararik; alabaina, euskal alfabetatzearen aldeko ahalegina hor dago, eta segurar honi zor zaio, J. P. Ulibarri (1830) edo P. Iturriagaren (1841) aurretik proposatu eta sustatu zuena, eta ez liburua idatzi eta argitara emanez bakarrik, berori garaiko eskoletan banatuz ere. Hainbatetan errepikatu ziren edizioak dira horren probarik onena.

Eskoletako hizkuntza politikaz Larramendik zioen hura (*...hasta en las escuelas de niños se aprende a leer y escribir en castellano y nada en bascuence y aun con errada conducta se prohíbe a los muchachos hablar su lengua materna*) Astigarragak bere egiten du Aldundiari zuzendutako agirian, eta gero bere hitzaurrean jaso gabe geratu zen testuan honela zioen⁷²:

Muy fundada me parece la opinión del sabio Larramendi que dice ser una errada conducta la de prohibir a los jóvenes bascongados el hablar en las escuelas su lengua nativa; pues la experiencia de veinte años en que me he ejercitado en la educación de mis hijos y de otros muchos jóvenes y las dificultades que actualmente estoy pasando en mi colegio, para enseñar á los niños de este país cualesquiera ciencias y particularmente la gramática castellana, latina ó de otras lenguas, han acabado de convencerme de que todo debe explicárseles primero en bascuence, poniéndoles oportunos ejemplos y comparaciones en ambas lenguas; si ya de antes no comprenden suficientemente la castellana, aunque en todo lo demás que entiendan se les hable siempre en esta última lengua⁷³.

Horrela, alde batetik euskararen eskolako presentzia defendatzen zuen Astigarragak, pedagogia eraginkor baten izenean, baina aldi berean –garaiko testuinguruan, noski– beste hizkuntzak eta zientziak ikasteko eskubidea ere, diglosia gero eta nabariagoa zen Estatu-eskolagintza berri baten barruan.

Larramendik sistemari egiten zizkion salakizunak eta proposatzen zizkion irtenbideak nola zituen gogoan gure Astigarragak? Esan beharra dago bihotza jarri zuela Euskal Herriarekiko bere sentipenean. Gipuzkoako Probintziari egindako gutun batean, Larramendiren ideiak azaldu ondoren, barkatzeko esaten du gaitik hain urrun eta kanpo joana, horretan bere burua honela zurituz⁷⁴:

...siempre que vuelvo a leer algún capítulo de nuestro dignísimo y sabio paisano [Larramendi], me electrizo de tal suerte, que á veces no puedo contener mis lágrimas, mezcladas de gozo y amargura, considerando por una parte su laboriosidad, su celo patriótico y las excelencias del Bascuence; y por otra parte el poco aprecio que se ha hecho de unas obras tan interesantes [...].

Zalantzarik gabe, Larramendiren gogo bero berarekin lan egin zuen segurarrak ere, eskura izan zituen lanabesekin eta berariaz sortutako baliabideak erabiliz.

Gerririk, bizitza osoa herritxo txiki batean bilduta (Mutiloan), eliz jendearentzako egin zuen euskal lana. Astigarraga-rengan alde berriekin ageri zaigu euskalgintza: mundu zabala ibili eta ezagutu zuen, hizkuntzak eta zientziak ikasi zituen, erbesteraturik egon zen, eta Donostian Eskola-Zuzendari izan; guztiorren ondoren eta segur aski berarentzat une politiko zailak izan ziren urteetan (1823...), haur euskaldun guztiak burutan zituela prestatu zuen liburuxka hau, Seguran bertan Eskola bat ere irekitzen zuen aldi berean.

Segurak plaza edo kale on bat “asmatu” behar lioke bere seme euskaltzale eta jakitun honi...

5.2.3. JOSE ANTONIO AZPIAZU (1800-...)

Jose Antonio Azpiazu Barandiaran, Astigarraga bezala, maisua izan zen eta paisanoa: 1800ean jaio zen Seguran. Aita, Zumarragakoa zuen, eta ama, segurarra. J. I. Iztueta (1767-1845) dantza-maisu eta idazle ospetsuaren Maria Ignazia alabarekin ezkondu zen Azpiazu 1828an, Donostiako San Bizente Parrokian⁷⁵.

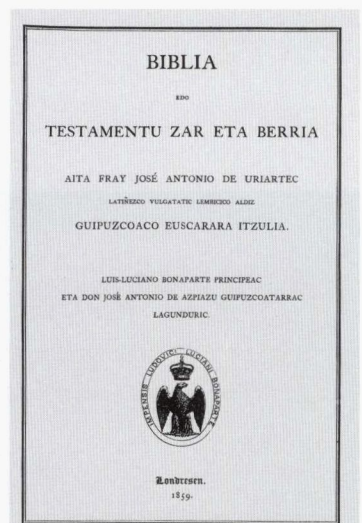
Azpiazuren ikasketen albisterik ez dut oraingoz bildu, baina badakigu maisua zela, eta Ataun-en zegoela ogibide horrekin 1825-1828. urteetan; ondoko berehalako urteak Hondarribian eman zituen, hemen ere maisuzereginetan, lanpostua lehiaketa batean irabazi ondoren (1829-1834) eta emaztea ere maistra-lanetan bertan zuela. Iztuetaren 1845eko testamentuan Burgosko bizilagun bezala ageri zaigu Azpiazu, baina osterera ere Hondarribian maisu gisara aurki dezakegu 1856-1862.etan, berriz ere lehiaketa baten bidez maisu goa irabazi ondoren⁷⁶.

Ladislao Velasco idazle gasteiztarrak, Azpiazu hil ondoren idatzitako artikulu batean esaten digunaren arabera, segurarra ez zen nornahi⁷⁷:

Profundamente versado en la lengua euskara, cuyo estudio gramatical le facilitaba su profesión de muy notable maestro, que ejerció en varias localidades del país, era, a no dudarlo, cuando lo hemos conocido hace muchos años, la representación y tradición más auténtica de ese pasado, y uno de esos últimos tipos populares cada día más raros entre nosotros.

Azpiazuk bi zaletasun berezi izan zituen, bata folklorea, Iztueta aitagarrebari jarraikiz, eta bestea, Aizkibel bere familiartekoarenetik zertorkiona, euskararena. Azpiazuri ezagutzen diogun liburu bakarra 1858an eman zuen argitara, Donostian, eta erdaraz dago: *Descripción de las diversiones públicas*⁷⁸.

Segurako euskara bere jatorrizko hizkuntza zuen Azpiazuk, eta Iztueta eta Aizkibel-en familiartekoa zen hau Luis Luziano Bonaparte Printzeak lankidetzat hartu zuen; harro agertzen zaigu Azpiazu Printzearen hobepen honekin⁷⁹. Bonaparteren talde hau oso zabala izan zen, eta lankidetzan batzuk urtetako lan zabala egin zioten ikertzaileari, euskara bere osoan eta euskalkietan deskribatu ahal izateko⁸⁰. Gipuzkoarren artean Otaegi zegamarra eta Iturriaga hernaniarra egon ziren, lankiderik onenen artean. Bereziki gogoratzekoa da, gainera, Uriarte frantziskotar bizkaitararen ekarpena, beronekin zerikusi zuzena izan baitzuen Azpiazuren lankidetzak⁸¹.

Genesisia (1859): Bestelako izenburua gorabehera, liburu honetako testua Bibliako lehen liburukoa da, Genesisia alegia, Aita. J. A. Uriarte frantziskotarrak itzulita. Azalean bertan, J. A. Azpiazuk lagundurik egina dela dio L.L. Bonaparte Printzeak.

Azpiazu, esan bezala, Printzearen lankideetako izan zen, eta ezaguna da bien artean izan zuten posta-harremana, gorde izan diren gutunetan ikus daitekeena⁸². L. L. Bonapartek 219 argitalpen egin zituen Europako hamar eta gehiago hizkuntzatan, eta 219 lan horietako 68 euskarari eskaini zizkion. Lan eta dirurik franko eman zuen Bonapartek zeregin honetan.

1859an, kaleratutako obra bakar batean hartu zuen parte Azpiazuk: *Biblia eta Testamentu Zar eta Berria [...] latinezco Vulgatatic lembicico aldiz Guipuzcoaco euscarara itzulia*⁸³. Liburu honek badu orain berrikitan argitaraldi eskuragarriago bat ere (1991)⁸⁴. Aski luzea zen itzulpena, eta Aita Uriarte zen beraren itzultzailea. Zergatik eta zertan izan zuen, bada, eskurik gure Azpiazuk?

Ordura arteko lankide nagusienak gogoratu, esan dezagun Uriartek argitara emanda zuela Bonapartekin beste lanik ere: adibidez, San Mateoren Ebanjelioa (1857), Apokalipsia (1858), biak bizkaieraz; Canticum Canticorum (1858), latinez, bizkaierazko bi euskalkitan eta gipuzkeraz (denak batera); Apokalipsia eta San Mateoren Ebanjelioa (biak: 1858), gipuzkeraz. Bide luzea eginda zetorren, beraz, Uriarte, baina bera jatorrizko euskalkiz bizkaitarra zen (Arrigorriagakoa), ordura arteko lanetan bezala geroetan ere giputzen baten laguntza beharko zuen, bizkaitar langile porrokatu honek. Gipuzkeraren euskalki-segurtasunaren bila jo zuen Bonapartek Azpiazurengana, euskalki-zuzenketak egin zitzaizkion⁸⁵. Uriartek eta Azpiazuk 1858ko udan Londres-era joan behar izan zuten, Printzearekin lan- eta metodo-baldintzak zehaztera.

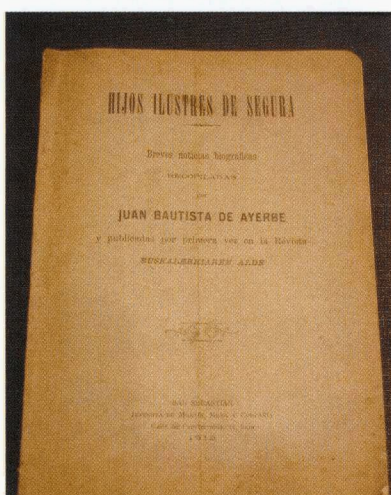
Hurrengo urtean inprimatu ahal izan zen Azpiazuk bere lankidetzaren eman zion testua, Uriartek egingo zuen Biblia osoaren itzulpen-proiektu bateko lehen zatia zena⁸⁶, goian aipatu dugun tituluarekin. Testamentu Zaharreko lehen liburuetatik Genesisia, Exodoa eta Lebitikoa (azken hau, ez dena) jaso zituen edizio honek. 251 aleko edizioa egin zen. Bonapartek garbi esaten digunez, Uriarterena zen itzulpena, eta Azpiazuk bere zuzenketa-ekarpena egin zuen hor⁸⁷.

Bukatzeko, esan dezagun, Bonapartek hautatua izatearen ohorea izan zuela Azpiazuk, eta testu jakin bat gipuzkeraz finkatzen lagundu ziola Printzeari, beronen lankide handienen artekoa izatera iritsi gabe eta, esate baterako, K. Otaegi zegamarraren tamainako ekarpenik egiteke⁸⁸. Dena den, apala izan arren, gogoan izan beharko dugu euskalaritzaren eta euskal dialektologiaren une historiko seinatu hartan gipuzkera idatzia finkatzeko segurak honek eskaini zuen laguntza.

5.2.4. JOAN BAUTISTA AIERBE (1859...)

Segurako euskalgintza kulturalaz ari garen honetan, bada izen bat, arrazoi berezi eta elkar osagarriengatik, nahitaez aipatzekoa dena: Joan Bta. Aierbe-rena. Joan Bautista ez zen jaio Seguran, baina sobrako merituak egingo zituen segurarrok aintzakotzat har genezan.

Joan Bautista Ataunen sortu zen. eta hango Bataio-agirietako “Joan Bta. Ayerbe Aguirre” da, inondik ere. Segurako udal Idazkari izan zen (1908 - 1922.etan, gutxienez), eta bertako Udaletxeari, Segurako herriari eta beronen iraganari lotua geratu zaigu Aierberen izena. Hautapen pertsonal honegatik, dagokion lekua zor diogu gure Idazkari izandakoari.

Hijos ilustres (1912): Testu hau Euskalerraren Alde aldizkariak jarri zuen lehenengoz kalean, eta 1912an aparteko edizioa ere egin zen. Beronen azala da hemen dugun hau.

XX. mendean Segurari buruz zer bait jakin nahi izan duen orok Aierberren lanak begiratu behar izan ditu, Gipuzkoako historialari orokorrek zekartena bildu orduko. Aierberren histori ikerketak eta euskaraz eman zizkigun idazlanak 1911ko Euskal Jaien ondoko argitalpenetatik ezagutu zituen euskal irakurleagoak, Donostiako euskal aldizkarietan. Gregorio Mujika egon zen honen guztiaren sorreran.

Segurako Udal Artxiboan bada espediente bat, 1911ko Euskal Jaien inguruko paperak biltzen dituen, eta Mujikak Aierberi egindako eskutitz bat ageri da bertan, Aierberren orduko kezkak agertzeaz gain, zenbait euskaltzalek garai haietan izan zitzakeen eragozpenak azaltzen dizkiguna. Ikusi dugu nola Jai haietan idatz-lehiaketa bat ere jarri zuen *Euskal-Esnalea* aldizkariak. Hasiera batean, Segurako Udala Jai haiekiko nahikoa hotz agertu baldin bazen, ez zen hori Aierberren kasua, bertan parte hartzeko prest ageri baitzaigu, esku artean zituen lanekin herriko iragana gorai-patuz. Baina nola idatzi behar zituen lanak? Euskaraz ala erdaraz?

Une horretan G. Mujikak eztenkatuko du gure Aierbe, lehendik daukanak gorabehera, Lehiaketarakoak euskaraz egin ditzan. Testua zinez interesgarria da, Gregorio Mujikak 1910-1930. urteetan egindako lanaren funtsa ezagutzeko, eta bere harremanetan jendea euskaltzalezen nola ahalegindu zen jakiteko (*avant la lettre*, "Aitzol" bat izan zen Mujika Errepublik-aurreko bi hamarkada haietan); honela idatzi zion Aierberi Hondarribitik, 1911ko uztailaren 6an⁸⁹:

Siento realmente mucho que hayas estado dos años pensando en hacer o haciendo un trabajo sobre hijos ilustres y no se te haya presentado ocasión de darlo a conocer como tú lo deseabas. Cualquiera que hubiera organizado el Concurso, te hubiera pasado lo mismo porque me dices en tu carta que pensabas presentarlo al Certamen, si se hubieran admitido trabajos en castellano. Jamás, amigo Juan Bautista, a estos Concursos anuales se han admitido trabajos en castellano. Su objeto es propagar el vascuence. ¿Para qué trabajar en castellano? Te repito que no se han admitido.

Baina ezezko horrekin ez zen amaitu Mujikak Aierberren gain egin nahi zuen lana: Seguraz ikerlanak egiten ari zena, euskaraz idazten jar zedila nahi zuen *Euskal-Esnalea*-ko zuzendariak, eta zera gehitu zion jarraian:

Lo que me extrañó mucho es tu modo de proceder porque viste que en el Certamen no figura el tema de Hijos Ilustres. ¿Por eso te enfadas hasta el punto de renegar de tu trabajo y de prometer [no] hacer nada en adelante? ¡Ay amigo mío! Estás divertido si piensas así en la vida. Hay que tomar las cosas como son y ajustarse á los hechos consumados. Tu camino no debe ser ese: debe ser otro. Ya que tu tema predilecto no figura en el Certamen, elige otro y duro con él. ¿No puedes tú hacer un trabajo sobre el vascuence de Segura?⁹⁰ ¿No puedes escribir mejor que nadie acaso sobre la iglesia de Segura? Seguro estoy de que en ese archivo tienes datos suficientes para hacer el trabajo.

Y no me digas, como me digiste por teléfono, que no se puede decir en vascuence retablo, arte gótico, etc. Cada uno se las apaña como puede, amigo. Si estuvieras por aquí ya te enseñaría yo libros en los que estuviera escrito todo eso. Y créeme que si eso

“
Y no me digas (...) que no se puede decir en vascuence retablo, arte gótico, etc. Cada uno se las apaña como puede, amigo

”

(G. Mujikak
J. B. Aierberi, 1911)

es difícil, no es más fácil, al hablar de “Hijos Ilustres”, decir veedor general, caballero de la Orden de Alcántara, Sargento mayor, etc. [...]. Trabaja ajustándote a lo que se pide. En último caso, presenta tu trabajo sobre “Hijos Ilustres”, fuera de Concurso [Lehiaketako gaia ez zelako, noski], pero en vascuence, porque en castellano nada se admite.

Garbi zeuden bizpahiru gauza: Euskal Jaiak euskara sustatzekoak ziren, eta euskaraz egitekoak; Aierbe gai zen Segurari buruzko bere lana euskaraz egiteko. Gidari ona zen Mujika, eta zera esanez bukatu zuen eskutitza: “*Haz el favor de contestar cuanto antes a mis preguntas, y procura avisarme cuándo vienes a San Sebastián*”.

Mujikaren lagun-eraso dialektiko honek jarri zuen berriz ere lanean gure Aierbe Idazkaria, eta ikusiko ditugun lanak, beren apalean ere, horren emaitza izan ziren, Sail ezberdinetan saritu zizkietenak: “Segurako Eliz nagusiaren berri azalgarriak” (Mujikak iradokitako gaia) eta “Ezkonduko al naiz?”, Segurako hizkeran emandako bakarrizketa.

Aierbek hiru lan utzi dizkigu argitara emanda: aipatutako biak eta “Alperrrikako damuba” bakarrizketa, aldizkari berean emana. Urte asko geroago, eta noren eskutik ez dakigula, *Hijos Ilustres de Segura*, Aierbek gaztelaniaz idatzitakoa, euskarara itzulita argitara eman zuen Gipuzkoako Aurrezki Kutxak, jatorrizko testuarekin batera (1978): *Herriko seme ospatsuak-Segura*. Ez dugu jakin ahal izan norena den itzulpen hau. Hau da Aierberen liburu bakarra⁹¹. Aierbe-ri Gregorio Mujika ormaiztegiarraren gutunean eta Donostiako *Euskal-Esnalea* lagunartetik iritsi zitzaion euskalgintzarako deia, eta bultzada-aldi hura baretu zenean, Segurako Idazkariak ez zuen idazten segi.

Azpiazu eta Aierberi buruz ari garela, ez litzateke zilegi izango “euskal idazleak” izan zirenik esatea, oso gutxi idatzi baitzuten: baina euskaltzale segurar moduan aurkeztuta utzi nahi genituen behintzat, hizkuntzaren une jakinetan eta inguruabar ezberdinetan lanean jardun zutelako; baina inola ere ezin daitezke bi horiek Gerriko edo Astigarragaren tamainakotzat eman.

5.2.5. JOSULAGUNAK: LARDIZABAL, ZUBIAGA, GOENA

Idazle segurarren artean badugu zenbait idazle kanpoko giro eta ikas-tegietan prestatu eta lan egin zutenak. Oro har, hau izan zen XX. mendeko erlijiosoen kasua. Alde horretatik, honelako artean eman behar dira josulagun segurarrek egindakoak, emandako emaitzen aldetik beren artean berdintasun handirik izan ez duten arren⁹².

Lehendabizi, **Pedro Lardizabal** da aipatu nahi duguna. Familia segurarrekoa zen (josulagunen artean segurar bezala aipatua, gainera), baina jaiotzez Lapurdiko Ziburukoa, herri honetan 1880ko uztailaren 13an sortua.

Hamabost urte bete zituen egunean sartu zen Jesusen Lagundian, Loiolan (1895), eta han-hemen egonaldi laburrak egin ondoren (Burgos, Oña, Urduña eta Manresa), 1912an Deustura bildu zen, idazle bezala lanean jarduteko (Lagundiko bere *curriculum* ofizialean “escritor” egin-kizuna egozten zaio), eta luma-lan horretan jarraitu zuen Deustuan lehenengo (1912-1920) eta Burgosen gero (galde daitezke azken hiri honetara

M. M. Zubiaga Imaz (1903-1992): Seguran izan ditugun euskal idazleen artean emankorrena hau gertatu zen liburu-kopurutan. Hizlari maitatua izan zen josulagun hau; zahartzaroan idatzi zituen bere liburuak.

zergatik bidali zuten ere: Euskal Herritik urruntzeko ote?)⁹⁵. Donostian hil zen, azkenik, 1928ko apirilaren 28an.

Aita Pedro Lardizabal *Jesus'en Biotzaren Deya* aldizkariko lehenengo Zuzendaria izan zen (1917), eta bertan idatzi izan zuen 1920a arte⁹⁴. Lardizabal-en idazle-lana aztertzeko dago oraindik, baina dena den, beraren euskal ibilera *Jesus'en Biotzaren Deya*-ren inguruan jarri behar da. Eusko Pizkundeko giroan sortu zen aldizkari hau Bilbon, eta Jesusen Lagundiko gazteen emaitza izan zen, neurri handi batean, baina K. Basabe edo Lardizabal bezalako helduagoek eman zioten beren seriotasun-bermea⁹⁵. Gero txoagoa, 1920. etako erdi aldera, zegamar bat ere tartean izango zen, oso langile gainera: Aita Jorke Agirre.

Nahiz eta aldizkaria Bilbon agertzen zen, lehenengo zenbakietan Segurako albisteren bat edo beste badago, Jesusen Bihotzaren jaiera herrian nola bizi zen aditzera eman ez eta herriko familiak izendatuki aurkeztuz. 1918an Jesusen Bihotza Segurako Udaletxean jarri zenean, ekitaldiak Bilboko aldizkari honetan izan zuen oihartzuna. Urte haietan Josulagunak eta P. Lardizabalek berak nahikoa sarritan lan egin izan zuten Seguran (ez da aiantzi behar Zurbanotarrek ere Lagundiarekin zuten lotura)⁹⁶. Seguraz diharduen berriemate batean “gure Aita Lardizabal” bezala aipatzen da Aita Pedro.

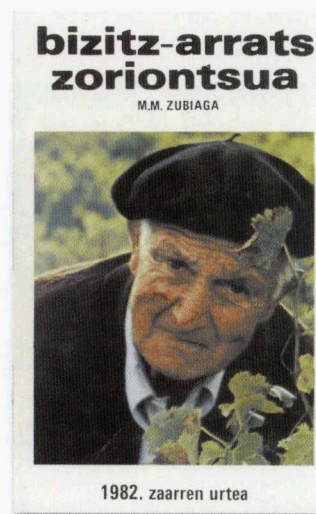
Bilboko aldizkari horren orrialdeetan, Lardizabal-ek, alde batetik, atal editoriala idatzi izan zuen (hileroko “Asmoa” zeritzana), bestelako artikulua erlijiosoak eta, bestetik, “Gazi-gezak” saila. Lardizabal-en lan zainduenak bizkaieraz idatzita agertu ziren.

Jesus'en Biotzaren Deya-ko idazleen artean dugu Lardizabalen kasik hurrengo belauneko den bigarren josulagun segurak bat ere: **Mikel Mari Zubiaga Imaz**⁹⁷. 1903ko irailaren 29an etorri zen mundura Seguran, beste hainbat senideko familian. Luis Zubiaga gernikarraren eta Segurako Notarioaren semea zen.

Hamasei urte zituela sartu zen Lagundian, Gasteizen Batxilergoa burutu ondoren (1920). Apaiz-ikasketak amaitu aurretik, Espainian Lagundia desegitean, erbestera joan behar izan zuen gainerako ikaskideekin, Belgikako Marneffe-ra, eta 1934an apaiztu zen. Euskal Herrira itzulita (1936), hemen eman zuen gainerako bizialdia, Las Palmas eta Logroño bizitako urte gutxiak salbu (1944-1950), lehenengo Loiolan (1950-1963) eta Donostian gero (1963-1992), azken hilabeteetan Loiolara erretiratu. Santutegi honetan hil zen 1992ko urriaren 11n, 89 urte beteta.

Aita Zubiaga hamabiren bat urtetan irakaslea eta hezitzailea izan zen (1936-1948), eta ondoko hamarkadak eliz pastoralean eta herri-misiolari bezala eman zituen (Donostiatik batez ere). Euskara eta gaztelaniarekin batera, frantsesa, ingelesa eta alemana ere bazekizkien. Bestalde, hizlari estimatua zen.

Bere idazle-lanean, bi garai ezberdin izan zituen Zubiagak: gerraurrekoan, aldizkarietan idatzi zuen (*J. B. Deya*, *Ekin*, *Argia*, eta *Argia'ren Egutegia*)⁹⁸, eta gero, bere zahartzaroan eta urtez aurreratua zelarik (70-80 urterekin), berriro heldu zion idazle-lumari, oraingoan liburuak argitaratzeko. Hemen aipatu ditugun idazle segurarratetik euskarazko libururik gehien argitara eman duena Zubiaga dugu, sei bederen kontatu ahal izan dizkiogu eta.

Zubiaga: irakurterazak eta atseginak gertatzen dira Zubiaga segurarraren lanak.

Liburuen tituluek berek erakusten digute Aita Zubiagak zein kezka zituen azken urteetan eta ingurutik zer eskatzen zioten⁹⁹: *Zorion-bidea*, *Aurrera beti!*, *Indar-iturria*, *Goizeko izarra*, *Bizitz-arrats zorionsua* eta *Maite-garraren txinpartak*. Ez dira lan erraldoiak, saiakera erlijiosoari eskainitako testu laburrak dira, baina bere giza eta apaiz esperientziatik ikasitakoa ematen argia eta atsegina da Zubiaga.

Urtetan gora joan arren, Zubiaga lanez estu ibili ohi zen, nonbait, eta testu hauetako gehienak asti erosorik gabe idatzitakoak dira, berak behin eta berriz esaten digunaren arabera¹⁰⁰. Zubiagaren lumak idazkera urduria du, perpausa oso motzekoa; ezagutzen dituen euskalkietatik guzti-entzakoak izan daitekeena biltzen saiatzen da idazlea¹⁰¹. Idazle distiratsua izan gabe, argitasuna da bere dohainetako bat, ulerterraztasuna. Eta irakurleek eskertu egin zioten hori. (Hizkuntza txukuntzen inoiz lagundu zion Yon Etxaidek ere, berak aitortzen digunez, baina ez dakigu zenbaterainoko laguntza izan zen hori)¹⁰².

Kristau-mezua zabaltzea da Zubiagaren xede nagusia, betiere berak ongi ezagutzen zuen bere helduaroko Euskal Herriari hitz eginez. Hainbat hizkuntza zekienez, atzerriko bibliografia aurrean zuela egin zuen lan: adibidez, Ebanjelioko “Zorionbideak” azaltzeko, ondoko hauek erabili zituen: Bover-en *Bienaventuranzas*, Lynch-en *The Sermon of the Mount* eta Staudinger-en *Die Bergpredigt*. Baina teoria orokorretatik baino berak pertsonalki euskal gizartean izandako bizipenetatik mintzatzen da Zubiaga. Horregatik, bertatik bertarako hurbiltasuna somatzen zaio Zubiagaren prosari.

Gure artean liburu-mota honetan ikusi izan den onarpen soziala begiraturaz gero, Zubiaga-renek nahiko arrakasta izan zuten, eta nahikotxo ere. Idazlea bera mintzo zaigu horretaz bere liburuetako hitzaurreetan. 1974ko *Zorion-Bideak*-k 4.000tik gora aleko argitaraldia izan zuen eta laster agortu zen liburua, berorren bigarren edizioan esaten digunez. Batez ere Gipuzkoan saldu zen argitalpena (29 herritan), baina baita Nafarroan (14) eta Bizkaian ere (3). Bide batez, datuok Zubiaga bere predikari-ibileran nondik nora ibili ohi zen ere erakusten digute, herrien izenak izendatuki ematen baititu¹⁰³. 1980an aurreko hiru liburuak agortuta zituena, gainera, eta lehenengoa hirugarren argitaraldira zihoan jada; egilea hil eta gero ere, 1980ko *Goizeko izarra*-k bigarren edizio bat ezagutu zuen (1994).

Arrakasta hori gorabehera, Zubiagak euskal irakurlego urriarekiko kezka biziak agertzen ditu: Errazago da dirua baso-erditan eman liburutan baino! Horrexegatik, pozik jakin zuen Joxe M. Barandiaranen etxean Errosario ondoan bere liburu bat irakurtzen zutela. Zorionez, inoiz aurkitu omen zuen artzain nafar bat F. Lardizabal-en *Testamentu Zahar eta Berriko Kondaira* osorik ehunen bat bider irakurritakoa!¹⁰⁴.

Zubiagaren liburuak gai jakin baten inguruan buruturiko gogoeta kristauak dira, betiere herri-herriari begira landuak: zoriona, zahartzaroa, eukaristia, bizitzaren zentzu kristaua... Mendebaldeko kultura greko-erromatar-kristauean dute beren funtsa: zahartzaroz jardutean, Zizeron-en *De senectute* edo Kempis-en idazkiak ditu idazleak buruan.

Inoiz, Segurako oroitzapenak ere agiri zaizkigu Mikel Mari-ren orrialdeetan. Gogoan du, adibidez, hamarkadatan herriko Bikario izandako

K. Goena: *Giza Bizia* (Donostía, 1973). Euskararen hiztegia eguneratu eta modernotzeko terminologia lana.

Prudentzio Arrieta Badiola segurarra, herritarren artean egindako bake-lanagatik¹⁰⁵. Oso berea zuen Zubiagak soterrri hau.

Bukatzeko esan dezadan, josulagunen arteko euskaltzalego eten batekoa zela Zubiaga: 1920.etan euskaltzaletua, Belgikan Lagundiko Ikastegietan zaildu eta hezia¹⁰⁶, gero frankismoak euskal kulturgintzarako bideak moztu zizkiona, baina, kasu honetan, bere adin helduan eliz jardunean euskarari leialki eutsi eta zahartzaroan berriro luma-lanera itzulirik bere emaitza eman zuena. Hori dena esatean, bere lagunak zituen *Euzko Go-go*-ko haiek eta besteak gogorarazi behar ditugu: Zaitegi-gandik hasi eta Aita Plazido Mujikaganainokoak.

Zubiagak ibilbide propioa bete zuen, suertatu zitzaion garaian, jatorrizko bere ama-hizkuntzarekin eta euskaldungoarekin leial jokatu.

Josulagunen hau bukatzeko, Aita **Karlos Goena** (Segura, 1922) ere aipatu nahi nuke, eta ez mediku-psikiatra den aldetik, euskarari laguntzeko hizkuntzaren lexikoan bere garaian egin zuen ahaleginagatik baizik. Ikastolak sortu eta aurrera zihoazela, gero eta nabariagoa izan zen Zientzietarako euskal terminologia landu beharra, eta Goena medikua denez, giza anatomiako hiztegi zabala eskaini zigun 1973an, arretaz argitara emandako liburu batean¹⁰⁷, zalantzarik gabe geroko euskal hiztegitzintzan askotan begiratu izan dena¹⁰⁸.

5.2.6. EUSKAL KAZETARIAK: PRENTSA, IRRATIA, TELEBISTA

Euskarari, oro har, bere erabilpen sozialerako egokiera berriak sortu zaizkionetik batez ere (baina 1960. hamarkadatik hasita ere bai), segurarek samurrago izan dute beren euskara biziarekin baliatuz herrian nahiz kanpoan lan egitea. Besteak beste, hemen espreski segurar euskal kazetarien jardura aipatuta utzi nahi dugu (titulatu eta titulatu gabena).

Lehen aipua *Segura Irratiko* langileei zor diegu, urte luzetan euskaraz ere jardun dutelako. Ezin ditugu denak aipatu, baina denbora luzeagoz ari izandakoen izenak bederen ekarri nahi ditugu hona.

Irratiaren lehen aldikoak, lehendabizi (1956-1964): On Zesareo Elgarresta apaiza, bergarar segurartua, Irratiaren sortzailea eta Zuzendaria (1956-1964), eta beronekin batera Milagros Elortza eta Luzia Imaz, Josu eta Gregorio Etxeberria ere mikrofono aurrean zirela.

Bigarren aldiko hogeita hamar urteak aurten beteko dira. Zuzendaritzan elkarren segidako izenak hauek ditugu: On Zesareo Elgarresta (1972-1980), On Jose Elgarresta (1980-1998), Milagros Elortza (Zuzendari-ordea: 1998a arte), Nikolas Iparragirre (1998...), Mª Karmen Elortza (Zuzendari-ordea: 1998...).

Zuzendari eta zuzendari-orde horien ondoan, eta beroriekin batera, mikrofono-aurreko lanetan denbora luzez jardunak ditugu, eta Goierrin ahots ezagunak dira, besteak beste hauenak: Mª Jesus Telleria, Itziar Galparsoro, Iñigo Etxenike, Jose Anjel Igartzabal edo Lierni Elortza. Guztien artean jada bete dute Seguran eta Seguratik euskararen historia mintzatuaren kapitulu zabal bat, entzulego leiala duen komunikabide honen bitartez

Goierriarra: Tokiko edo eskualdeko kazetaritzaren adibide ona da hau hemen. Dena den, Segurako kazetari gazteek eskualdean eta bertatik kanpo lan egin dute, euskarazko Irratietan, Euskal Telebistan eta Euskaldunon Egunkaria-n ere.

SEGURAKO IDAZLE ZEGAMARRA: JON URRUJULEGI

Jon Urrujulegi idazlea Zegaman jaiotzen zen (1940), baina Seguran eman zituen ondoko haur-urteak, Urrujulegitarrak bertara etorri zirenetik (1942). 1971z geroztik Donostian bizi da.

Euskalgintzako alor ezberdinetan lan egin du: itzulpengintzan, gramatikan, lexikografian, sorketa literarioan eta teknikari-zerbitzuetan (Pasaia).

Besteak beste, beraren argitalpenen artean daude: *Bizia eta bizitzaren eboluzioa* (Donostia: Kriselu, 1987), *Arragoa* eleberria (Tafalla: Txalaparta, 1997) eta *Sinonimoen kutxa* (Elhuyar-ekin batera, 1999).

Administrazio, arte eta zeramikari buruzko idazlanak ere itzuli ditu euskarara.

Euskararen normalkuntza bidean, alde batetik, egunean eguneko premiei eta, bestetik, berariazko bere barne-sormenari erantzunez saiatu da lanean.

Eta horien ondoan Seguratik kanpo Prentsa, Irrati eta Telebistetan lan egiten dabilzanen lanak euskalgintzari herritik egiten zaizkion ekarpena dira. Euskal Telebistan euskaraz jardundakoak dira Aitor Ugalde (1988-1991) eta Amaia Etxeberria (1991...), azken hau lehenagotik Euskadi Irratian (1988-1990) eta Herri Irratian ibili ondoren (1990). Euskal Prentsa idatzian ere aritu izan da zenbait kazetari, eta badihardute gaur egun ere: *Euskaldunon Egunkaria*-n Aitor Ugalde (1992-1998) eta Enekoitz Telleriaren (1998...) sinadurak ageri dira, eta *Goierritarra*-n, ostera, Joseba Telleria da herriko albisteak jaso izan dituen.

5.3. IKERKUNTZA: PELLO AGIRRE

Segurar batzuen euskararekiko ardura ikerlanetara ere iritsi da, eta honetan adibiderik interesgarriena beharbada Pello Agirre Sarasola-rena dugu (Segura, 1966).

Euskal Filologia Deustuko Unibertsitatean burutu zuen, eta Patxi Altunaren maisu-gidaritzak eraman zuen euskal testu zaharrak aztertzer. Eusko Jaurlaritzaren beka irabazi, eta doktore-tesiari heldu ahal izan zion (1989-1993). Horretan hasita, zazpi urte eman zituen zubererazko testuak aztertzen, harik eta 1997an bere tesi hori aurkeztu zuen arte: *A. Belapeire: Catechima laburra (1696)*. Idazle horren garaiaz, nortasunaz eta obrak dihardu ikerlan honek, kateximaren edizio kritikoa eta hiztegia ere eskainiz.

Horren ondoren, Euskaltzaindiaren Euskera aldizkarian eman du bere ikerlanen berri, eta euskal filologiako ASJU aldizkari berezitan aurkeztu du beste ikerlanik ere. Liburu honetan, bera izan da herriko hizkerari buruzko lana bideratu duena, beste bi lankiderekin batera.

Euskaltzaindiaren "Euskal Herriko Hizkuntza Atlas"eko talde-lanetan parte hartu du. Ikus daitekeenez, testu zaharrak finkatzea eta edizio kritikoak prestatzea izan dira batik bat Agirreren filologi lanak.

Dialektologiari eta itzulpengintzari ere eskaini dizkie bere lan-orduak, eta 1997tik hona Nafarroako Parlamentuan eta Gobernuan ari izan da, berorien itzulpen-bulego ofizialetan.

6. ATZERA BEGIRATU LABURRA

Ikusi dugun herriko euskal iraganari atzera begiratu bizkor bat emanez gero, laster ohartuko gara Segurako eta segurarren euskaltasunaren, euskaltzaletasunaren eta euskalgintzaren alde hauetaz:

Gure iragan ezagunean, Segurako herria euskalduna izan da, nahiz eta ikusi ditugun zerbitzu jakin batzuetarako kanpoko erdaldunik ere etorri izan dela, edo bideko bere lekumendu ezagunagatik gure kaleetan bestelako hizkuntzarik ere entzun dela.

Baina herritarren euskara hori bere osotasun eta egunerokotasunean ez da maila berean ispilatu herriko mundu ofizial idatzi arruntean (Udaletxea, Eliza, etab.), nahiz eta gune horietan ere euskara mintzatuak etengabeko presentzia izan duen.

Euskararen mugapen horrek ez du esan nahi, ordea, noizbehinka hizkuntza idatziaren eskakizun ofizialagoa ere agertu ez denik (hautagai

ziren mediku eta maisuentzat bereziki); dena den, puntu hau oso aztertze-ko dago oraindik.

Segurar gutxi batzuek Aro Garaikidearen atarian, eta abertzaletasunaren aurretik ere, euskararen balio herritar eta eskolatuaz kontzientzia goiztarra izan zuten: horren lekukorik onenak Jose Ignazio Gerriko apaiz idazlea eta Astigarraga pedagogo eta aldi batez herriko Alkatea izan ziren.

Oraindik guztiz argitu gabe dauden zalantza batzuen ondoren (1910), Segurako udal politikan joera euskaltzale berria sumatzen da, herritarren borondateari eta kanpotik ere bazetozen haize berriei erantzunez.

Dirudienez, gerraondoak (1939-1950) ez zuen Segurako euskaltasuna bereziki eta zitalegi jo, eta 1940.ko hamarkada-erditik edo urak hizkuntzaren alde mugitzen hasi ziren herrian, euskal giroa beste eremu batzuetan indartzen hasi zen neurrian (dantzariak, pilotariak, txistulariak, korua, etab.).

Herriko familiek ongi asmatu zuten seme-alabei beren euskaltasuna pasatzen, eta hainbat kasutan baita euskaltzaletasuna ere, gero bakoitzak bere aukera, indar eta borondatearen arabera garatu ahal izango zuena.

XX. mendeko euskalgintza segurarrek herrian eta herritik at lagundu izan dute: alde batetik, Ikastola eta alfabetatzea, mota guztietako euskarazko azalpenak, elizkizunen euskalduntzea (latina utzita), euskal irratigintza, etab.; bestetik, segurarrek kanpoan ikasi eta/edo bizi izanda euskaltasunaren alde egin duten lana dago (andereño, irakasle, idazle, hizlari, predikari, etab.).

XXI. mendean sartzean, herriko euskaldungoa seguru ageri da, trinkoa, eta Euskal Herriko mapa sozio-linguistikoan etorkizunik ziurrenetakoa erakusten du. Zalantzarik gabe, herriaren ondare monumentalak bezala hizkuntzaren ondare honek (=euskarak) kultura berriz eta modernitatez jantzi beharko du, eskualdeko (Oria Goiena) ezaugarri linguistiko arruntak zainduz (eguneroko erabileran, adibidez) ez ezik ohizko herri-kulturari euskarazko azalpen jasoak eta programatuak gehituz.

Herritarrek, segurarrek, dute hor azken hitza, ahal delarik Seguralde osoarekin batera.

Bibliografía

- ARANA MARTIJA, J. A. (1991): *Bibliografía bonapartiana*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- ARANBURU, P. J.; BIDEGAIN, M.; IDIAKEZ, A.; REZOLA, I. (1993): *Klaudio Otaegi (1836-1890)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzia.
- ARANBURU, P. J.; BIDEGAIN, M.; IDIAKEZ, A.; REZOLA, I. (1995): *Jose Ignacio Gerriko Enatarriaga (1740-1824) eta bere "Cristau Doctrina guztiaren esplaciaoaren sayaquera" (1858)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- ARIZTIMUÑO "AITZOL", J. (1988): *Idazlan guztiak*. Donostia: Erein.
- ARIZTIMUÑO, J. (1930): "El niño vasco desheredado. (De Rentería a Segura)", in: *Euzkadi* (1930eko ekainaren 15ean). Orain: Ariztimuño 1988: V: 30-31.
- ARRUE, A. (1956): "Gerriko", in: *Egan*. 1956, 3-4, 33-43.
- ASTIGARRAGA, L. (1821): *Memoria sobre el proyecto y la posibilidad de comunicar el Mar Océano con el Mediterráneo por medio de un canal, que principiando en las inmediaciones de San Sebastián, y siguiendo por Hernani, Urnieta, Andoain, Villabona, Tolosa, Alegría, Legorreta, Villafranca, Beasain, Segura y Cegama en Guipúzcoa, y por Alsasua, Valle del río Araquil, Artazco [sic], y otros pueblos de Navarra, llegue a unirse con el de Tudela...* Bilbo: En la Imprenta de D. Pedro Antonio de Apraiz. Año de 1821.
- ASTIGARRAGA, L. (1825): *Diccionario manual bascongado y castellano, y elementos de gramática. Para el uso de la juventud de la M. N. y M. L. Provincia de Guipúzcoa, con ejemplos y parte de la Doctrina Cristiana en ambos idiomas. Por D. Luis de Astigarraga y Ugarte, miembro de la Sociedad de Instrucción de París, y Director de la casa de educación ó Colegio establecido en esta Ciudad con aprobación de su M. I. Ayuntamiento. Necesaria pueris, jucunda senibus. Quintil. Con licencia. En San Sebastián. En la Imprenta de Ignacio Ramón Baroja. Año de 1825.*

- ATXAGA, M. (1996): *EAJ eta euskara. Ehun urteko bide malkartsua*. Bilbo: Fundación Sabino Arana.
- AYERBE, J. Bta. (1911): "Ezkonduko al naiz?", in: *Euskal-Esnalea*. I, 244-247.
- AYERBE, J. Bta. (1911-1912): "Hijos Ilustres de Segura. Breves notas biográficas", in: *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911, 562-566; II, 1912, 106 - 112, 150-154, 212-217, 236-240, 270-273, 307-311, 332-336 y 359-366).
- AYERBE, J. Bta. (1912): "Alperrikako damuba", in: *Euskal-Esnalea*. II, 1912, 675-679.
- AYERBE, J. Bta. (1912): "Segurako Eliz nagusiaren azalgarriak", in: *Euskal-Esnalea*. II, 1912, 33-38, 45-50, 57-64.
- AYERBE, J. Bta. (1978): *Hijos Ilustres de Segura / Herriko Seme ospatsuak - Segura*. Donostia: Gipuzkoako Aurrezkoa.
- AZPIAZU, J. A. (1858): *Descripción de las diversiones públicas de la Provincia de Guipúzcoa y en particular de sus bailes*. San Sebastián: Establecimiento Tip. Lit. de Pío Zuazua.
- Boletín Oficial de Guipúzcoa*. LXXXIII, 1915, N° 2, 4 de enero de 1915.
- BONAPARTE, L. L. (1862): "The Basque Language [A letter on José Antonio Uriarte, and José Antonio Azpiazu, and their task on the translation of the Bible into Guipuscoan dialect]", in: *The Athenaeum* (London). 1862, XL, 629.
- BONAPARTE, L. L. (1991): *Opera omnia vasconice*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- ELOSEGUI, J. (1969): *Juan Ignacio de Iztueta (1767-1845)*. Donostia: Auñamendi.
- ESTORNES LASA, B.] (1978): *Literatura*. San Sebastián: Editorial Auñamendi. I, 290-292 (Auñamendi Entziklopediaren barruan). *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911; II, 1912. *Euskal-Esnalea*. I, 1911; II, 1912.
- EUSKALTZAINDIA (1976): *Euskararen liburu zuria*. Bilbo.
- GARMENDIA ARRUBARRENA, J. (1995): *Juan Ignazio Iztueta, dantzarien maisu. Miscelánea*. Zaldibia: Iztueta Fundazioa.
- GARMENDIA, J. I. (1911): "Segurako euskeraren ichura berezia", in: *Euskalerrriaren Alde*. 1911.
- GARMENDIA, V. (1984): *La ideología carlista (1868-1876) en los orígenes del nacionalismo vasco*. San Sebastián: Diputación Foral.
- GOENA, K. (1973): *Giza bizia (Vida del hombre. Diccionario y atlas anatómico bilingüe)*. Donostia: CECA/GAK.
- GONZALEZ ECHEGARAY, C.; ARANA MARTIJA, J. A. (1989): *L. L. Bonaparte- Eskuizkribuak-Argitarapenak/Manuscritos-Publicaciones*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- GUERRICO, J. I. (1858): *Cristau doctrina guztiaaren esplicacioaren sayaquera, euscarazco platica edo doctrinaetan partiturik, Don José Ignacio de Guerrico, Mutiloaco beneficiadua eguina. Desolatione desolata est omnia: quia nullus est qui recogitet cordē. Jerem. Cap. 12. v.11. Iruñeco Obispo Jaunaren baimenarequin. Lenengo liburua edo tomoa. Tolosan. Mendizabalen alargunaren moldizteguian. 1858 garren urtean*.
- INSAUSTI, J. (2002): *Beti bertsoa buruan*. Oiartzun : Sendoa (Auspoa, 276).
- INTXAUSTI, J. (1977): "Diez años cruciales: 1954-1964", in: *Torrealday 1977*: 327-390.
- INTXAUSTI, J. (1993): *Euskararen erabilpen-debeku eta arauak lehen Gobernu frankisten eliz politikan (1937-1940)*, in: *Ormaetxea 2000*: 193-232.
- INTXAUSTI, J. (2001): *Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean*. Arantzazu: EFA. 345.
- IZTUETA, P. (1996): *Orixeta bere garaia*. Vitoria-Gasteiz/Donostia: Eusko Jaurlaritzaz/Etor Argitaletxea. *Jesus'en Biotzaren Deya*. Bilbo (1917...)
- LOPEZ ANTON, J. J. (1999): *Escritores carlistas en la cultura vasca. Sustrato lingüístico y etnográfico en la vascolología carlista*. Pamplona-Iruña: Pamiela.
- MICHELENA, L. (1960): *Historia de la Literatura Vasca*. Madrid: Minotauro.
- MUGICA, S. (1908): "El vascuence en los archivos municipales de Guipúzcoa", in: *RIEV*. II, 1908, 725-733.
- ONAIANDIA, S. (1973): *Euskal Literatura. II. XIX. mendea*. Bilbao.
- ONAIANDIA, S. (1974-1977): *Euskal Literatura*. Bilbao.
- ORMAETXEA, Tx., et alii (2002): *Txillardegilagun giroan*. Bilbo: UEU.
- OTAEGI, L. (1990): "El proyecto cultural de Aitzol", in: *Aitzol en su tiempo*. Bilbao: Fundación Sabino Arana.
- PAGOLA, R. M. (1991): *Luis-Luziano Bonaparte (1813-1891)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaz.
- PAGOLA, R. M. (1994): *Bonaparteren ondareko eskuizkribuak: gipuzkera*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea. (6 liburuki).
- TORREALDAY, J. M. (1977): *Euskal idazleak, gaur*. Arantzazu: Jakin (EFA).
- UGALDE, M. (1988): "Biografía de Aitzol", in: *Aritzimuño 1988*: I, 19-105.
- URIARTE, J. A.; (AZPIAZU; J. A.) (1859): *Biblia eta Testamentu Zar eta Berria aita José Antonio de Uriartec latinezco Vulgatic lembicico aldiz Guipuzcoaco euscarara itzulia. Luis Luciano Bonaparte principeac eta don José Antonio Azpiazu guipuzcoatarac lagundurik. Londres: Strangewys and Walden, 1859. 128 orrialde*.
- URQUIJO, J. (1908-1910): "Cartas escritas por el Príncipe L. L. Bonaparte a algunos de sus colaboradores". *RIEV*. II, 1908, 215-221, 655-69; IV, 1910, 233-297.
- URQUIZU, P (dir.): *Historia de la Literatura Vasca*. Madrid: UNED.
- VELASCO, L. de (1885): "Lingüística y lexicología", in: *Euskal Erria*. XII, 1885, 419.
- VILALLONGA, J. (1957): "Introducción a un estudio sobre Luis Luciano Bonaparte y sus trabajos", in: *Eusko-Jakintza*. 1957, 39-68.
- VILLASANTE, L. (1961): *Historia de la Literatura Vasca*. Bilbo: Sendoa.
- YTURBIDE, P. (1908): "Le Registre Basque [=euskarazkoa] de la Commune d'Ahetze", in: *RIEV*. II, 1908, 386-398.
- ZALBIDE, M. (1990): "Euskal Eskola, asmo zahar bide berri", in: *Euskal Eskola Publikoaren Lehen Kongresua*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaz.
- ZAVALA, A. (1971): *Pastor Izueta (1780-1837). Ezkio ta Segurako Itxuak*. Tolosa: Auspoa Liburutegia (106).
- ZUBIAGA, M. M. (1974): *Zorion-bidea*. Donostia: Izarra.
- ZUBIAGA, M. M. (1978): *Aurrera beti!*. Donostia: Izarra.
- ZUBIAGA, M. M. (1979): *Indar-iturria*. Donostia: Izarra.
- ZUBIAGA, M. M. (1980): *Goizeko izarra*. Donostia: Izarra.
- ZUBIAGA, M. M. (1982): *Bizitz-arrats zoriontsua*. Donostia: Izarra.
- ZUBIAGA, M. M. (1984): *Maite-garraren txinpartak*. Donostia: Izarra.

- 1: Begira bedi Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca* (Bilbo, 1961) liburuan herri-izenen aurkibidea, bertan ageri da Historia horretan herri bakoitzak duen presentzia koantitatiboaren aztarna bat. Adierazgarria da gure honetarako ere.
- 2: Begira liburu honetan bertan Truchueloren erreferentzia: "Memorial presentado en 1614 (AGS, XV/2/287/2)".
- 3: Ikus hizkuntzaren udal historiaz lehen albisteak: EUSKALTZA-INDIA (1976): *Euskararen liburu zuria*. Bilbo. 354-361. Eta bi adibide historiko: YTURBIDE, P. (1908): "Le Registre Basque [=euskarazkoa] de la Commune d'Ahetze", in: *RIEV*. II, 1908, 386-398. MUGICA, S. (1908): "El vascuence en los archivos municipales de Guipúzcoa", in: *RIEV*. II, 1908, 725-733.
- 4: SUA: A Sek., 1. Neg., 13, 6. Esp., 365-365v (1800-10-20).
- 5: SUA: A Sek., 1. Neg., 16. Lib., 2. Esp., 248v.
- 6: SUA: A. Sek., 1. Neg., 16. Lib., 4. Esp., 57-57v (1832-04-18).
- 7: SUA: A. Sek., 1. Neg., 16. Lib., 4. Esp., 59 (1832-04-28).
- 8: SUA: A. Sek., 1. Neg., 16. Lib., 18. Esp., 251-251v (1914-12-27).
- 9: *Boletín Oficial de Guipúzcoa*. LXXXIII, 1915, N° 2, 4 de enero de 1915.
- 10: Gipuzkoako Protokolo-Artxiboa (Oñati): 2, 2-2702. sorta (Zuini-ga Segurako Notarioa), 134-136. orriak.
- 11: LOPEZ ANTON, J. J.. (1999): *Escritores carlistas en la cultura vasca. Sustrato lingüístico y etnográfico en la vascoología carlista*. Pamplona-Iruña: Pamiela.
- 12: INTXAUSTI, J. (1995): *Euskara, euskaldunon hizkuntza*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzia. 115. GARMENDIA, V. (1984): *La ideología carlista (1868-1876) en los orígenes del nacionalismo vasco*. San Sebastián: Diputación Foral. 425-431. Geroago aipatuko dugun Aitzolen *Idazlan guztiak* obran ere ikus daiteke arazoa (V, 201-205). López Antón 1999: 92-94.
- 13: IZTUETA, P. (1996): *Orixeta bere garaia*. Vitoria-Gasteiz/Donostia: Eusko Jaurlaritzia/Etor Argitaletxea. 232-238. Seguran badago datu bat: XX. mendeko lehen bi hamarkadetan Luis Zubiaga (†1931) zen herriko Notarioa, gero Bizkaiko Zornotzara joan zena eta beherago ikusiko dugun M. M. Zubiaga josulagun idazlearen aita. Luis Zubiaga euskaltzale suharra zen, bere seme Gabrielekek esaten didanez. Luis Zubiaga Bizkaian Jaurerriko Batzorde karlistako lehendakaria ere izan zen gerraurre hartan.
- 14: Abertzaletasunaren izaera-funtza hizkuntzaren gain (bakarrik) eraiki ez arren, S. Arana beti agertu zen guztiz euskaltzale, eta horrelako bezala jokatu zuen bere bizitza pertsonalean euskara ikasi eta landuz, eta berau ere balio abertzale bezala juzkatuz. ATXAGA, M. (1996): *EAJ eta euskara. Ehun urteko bide malkartsua*. Bilbo: Fundación Sabino Arana.
- 15: Urte haietan Gipuzkoako Aldundiak gidatu zuen kultur politikaren lekuaz, ik. Iztueta 1996: 285.
- 16: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-05eko data: 141v-142v. Zinegotziak hauek ziren: Migel Eloseggi, Pedro Peciña, Eulogio Mujika, Pio Imaz, Luis Zurbano, Serafin Aldasoro eta Teodoro Agirre.
- 17: SUAn gordeta daude bi gutunok: B Sek., 3 eta 4 Neg., 1. Lib., 4. Esp.: "Expediente sobre las Fiestas Eúskaras que se celebraron en 1911 en la Villa de Segura".
- 18: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-05eko data: 142.
- 19: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-05eko data: 142.
- 20: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-05eko data: 142v.
- 21: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-05eko data: 142v
- 22: Ik. Villasante 1961: 333-334.
- 23: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 144.
- 24: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 144.
- 25: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 144v.
- 26: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 145.
- 27: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 145v.
- 28: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-08-26ko data: 145v.
- 29: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-11-13 eta 1910-11-30etako datak: 164-164v, 165v.
- 30: SUA: *Actas. 1906-1914*. 1910-11-30:
- 31: Adibidez, aldera bitza irakurleak Euskal-Esnelearen 1911ko Oroitidazkian Segurakoaz esaten dena ("Memoria leída en la Junta general ordinaria celebrada por la Sociedad Euskal-Esnelea el día 21 de Diciembre de 1911". *Euskal-Esnelea*. I, 1911, 310-311), eta hurrengo urtean Zarauzko Euskal Jaiez ematen den balioespena.
- 32: *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911, 625.
- 33: Begira *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911, 348-352, 415-416, 447-453, 479-480, 513-516, 568-582, 583-622. *Euskal-Esnelea*. I, 1911, 165-167, 180-182, 229-230, 234-236, 241-243, 269-271.
- 34: *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911, 635.
- 35: SUA: *Actas. 1915-1920*. 1915-06-06ko data: 14.
- 36: Hurrengo Bilerarako, Bilboko *Estudios Vascos* delakoak eskerrak eman zituen erabakiagatik: SUA: *Actas. 1915-1920*. 1915-06-06ko data: 15.
- 37: Iztueta 1996: 284 (114. oh.).
- 38: Ik. *Actas 1915-1920*. 49.
- 39: Iztueta 1996: 497-499. Bestalde, begira: OTAEGI, L. (1990): "El proyecto cultural de Aitzol", in: *Aitzol en su tiempo*. Bilbao: Fundación Sabino Arana. 27-43. UGALDE, M. (1988): "Biografía de Aitzol", in: ARIZTIMUÑO "AITZOL", J. (1988): *Idazlan guztiak*. Donostia: Erein. I, 19-105 (berezi kiago: 49-54).
- 40: Hilabete hauetako Aitzolen lan-egitaraua ezagutzeko (eta Elkar-tearena ere), ik. *Idazlan guztiak* I: 120-122.
- 41: *Idazlan guztiak* V: 19.
- 42: "El niño vasco desheredado. (De Rentería a Segura)", in: *Euzkadi* (1930eko ekainaren 15ean), eta orain: *Idazlan guztiak* V: 30-31.
- 43: SUA: *Actas, 1932*. 47-47v.
- 44: Gerratean, hizkuntz politika ofiziala noraino iritsi zen jakiteko adibide bat, in: INTXAUSTI, J. (2000) "Euskararen erabilpen-debeku eta -arauak lehen Gobernu frankisten eliz politikan (1937-1940)", in: ORMAETXEA, Tx., et alii (2002): *Txillardeggi lagun giroan*. Bilbo: UEU. 193-232.
- 45: SUA: *Actas. 1936-1942*. 1936-12-11: 7v.
- 46: Ik. J. Insaustik gogoratzen dituenak: INSAUSTI, J. (2002): *Beti bertsoa buruan*. Oiarzun : Sendoa (Auspoa, 276). 70, 73-78.
- 47: INTXAUSTI, J. (1977): "Diez años cruciales: 1954-1964", in: TORREALDAY, J. M. (1977): *Euskal idazleak, gaur*. Arantzazu: Jakin (EFA). 327-390.
- 48: INTXAUSTI, J. (2001): *Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean*. Arantzazu: EFA. 345.
- 49: Ikastolari buruzko albisteak Joanita Ariztimuño andereñoari zor dizkiot. Eskerrak laguntza honegatik.
- 50: DEA, Segurako Jasokundeko Parrokia: 7. Bataio Lib., 198. or..

- 51: ZAVALA, A. (1971: *Pastor Izuela (1780-1837). Ezkio ta Segurako Itxuak*. Tolosa: Auspoa Liburutegia (106. zeb.). Hiru bertso-lariren bertsoak jasotzen ditu liburu honek: hirurgarrena da Joakin Luzuriaga "Segurako Itxua" (115-155.or). Luzuriagaren bizitzako zertzeladak ezagutzera emateko, Zavalak liburu honetan eskaini dion biografiaz baliatuko naiz, besterik gabe.
- 52: Hona lau bertsoen izenburuak: "Bertso Berriak itxu baten gañian jarriak: «Orain kanta berri bat bihar nuke jarri...»". "Bertso Berriak Segurako itxuak eta bere andriak alkarri jarriak: «Segurako itxuak bere andriari...»". "Bertso Berriak: «Bertso berri batzuk bear ditut jarri...»". "Bertso Berriak: «Bertso berri batzuek aurten-go urtian...»".
- 53: Zavala 1971: 127.
- 54: Joxe Insausti-ren lana, partez behintzat, argitara emanda dago: INSAUSTI, J. (2002): *Beti bertsoa buruan*. Oiarzun: Sendoa (Auspoa Bilduma, 276). Hemendik jasotzen ditugu beraren bizitzako zertzeladak.
- 55: Insausti 2002: 17-19.
- 56: Insausti 2002: 21-27, 233.
- 57: Insausti 2002: 29, 233-243.
- 58: Lehen liburukiko barne-azalean honela dio, hitzez hitz: *Cristau doctrina guztiaren esplaciaoaren sayaquera, euscarazco platica edo doctrinetan partiturik, Don José Ignacio de Guerrico, Mutiloaco beneficiaduac eguiña. Desolatione desolata est omnia: quia nullus est qui recógitet cordê. Jerem. Cap. 12. v.11. Iruñeco Obispo Jaunaren baimenarequin. Lenengo liburua edo tomoa. Tolosan. Mendizabalen alargunaren moldizteguian. 1858 garren urtean.*
- 59: Literaturako Historia orokorrak: Villasante 1961: 221-222; MICHELENA, L. (1960): *Historia de la Literatura Vasca*. Madrid: Minotauro. 110; ONAIANDIA, S. (1973): *Euskal Literatura. II. XIX. mendea*. Bilbao. 241-244; [ESTORNES LASA, B.] (1978): *Literatura*. San Sebastián: Editorial Auñamendi. I, 290-292 (Auñamendi Entziklopediaren barruan). URQUIZU, P. (dir.): *Historia de la Literatura Vasca*. Madrid: UNED. 343. Bi lan monografiko aipatu behar dira, gutxienez: ARRUE, A. (1956): "Gerriko", in: *Egan*. 1956, 3-4, 33-43. Eta batez ere: ARANBURU, P. J.; BIDEGAIN, M.; IDIAKEZ, A.; REZOLA, I. (1995): *Jose Ignacio Gerriko Enatarriaga (1740-1824) eta bere "Cristau Doctrina guztiaren esplaciaoaren sayaquera" (1858)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Hau da Gerrikori eskaini zaion lanik serioena.
- 60: Aranburu 1995: 17-37.
- 61: Aranburu: 1995: 35.
- 62: Guerrico 1858: IV-VI. or.
- 63: Guerrico 1858: v.
- 64: Guerrico 1858: v-vi.
- 65: Guerrico 1858: vi-vii.
- 66: Aranburu 1995: 36-37.
- 67: Ik. Benitoren lan horretan: 308-311. or.
- 68: Ik. ZALBIDE, M. (1990): "Euskal Estola, asmo zahar bide berri", in: *Euskal Eskola Publikoaren Lehen Kongresua*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza. I, 226. Villasantek *Euskararen liburu zuri*-n aipu labur bat eskaini dio Astigarragari (161-162. or.).
- 69: Argitalpen-azalak zera dio, osorik: *Memoria sobre el proyecto y la posibilidad de comunicar el Mar Océano con el Mediterráneo por medio de un canal, que principiando en las inmediaciones de San Sebastián, y siguiendo por Hernani, Urnieta, Andoain, Villabona, Tolosa, Alegria, Legorreta, Villafranca, Beasain, Segura y Cegama en Guipúzcoa, y por Alsasua, Valle del río Araquil, Artazco [sic], y otros pueblos de Navarra, llegue a unirse con el de Tudela...* Bilbao: En la Imprenta de D. Pedro Antonio de Apraiz. Año de 1821.
- 70: Ik. datuok J. de Benitoren idazlanean; 311. or.
- 71: Bere barne-azalean zera dio: *Diccionario manual bascongado y castellano, y elementos de gramática. Para el uso de la juventud de la M. N. y M. L. Provincia de Guipúzcoa, con ejemplos y parte de la Doctrina Cristiana en ambos idiomas. Por D. Luis de Astigarraga y Ugarte, miembro de la Sociedad de Instrucción de París, y Director de la casa de educación ó Colegio establecido en esta Ciudad con aprobación de su M. I. Ayuntamiento. Necesaria pueris, jucunda senibus. Quintil. Con licencia. En San Sebastián. En la Imprenta de Ignacio Ramón Baroja. Año de 1825.*
- 72: Pello Joxe Aranbururi zor diot aurkeztutako agiri honen fotokopia: GAO (Tolosa), JD, IM, 4/7151. Eskerrik asko, bada, berari.
- 73: Azken pasarte hau gogorra da, hitzez hitz hartuta; hala ere, oro har garaiko testuingurua eta Astigarragaren beraren pentsamendu osoa gogoan dugula ulertu behar da berorren esanahia, eta inola ere ez euskararen zapaltzaile izango den adiera batean, horrelakorik ez baitzuen onartu sekula Astigarragak.
- 74: Oñatiko Protokolo-Artxiboa: 2, 2702.
- 75: Azpiazuren jaioturtea P. J. Aranbururi zor diogu, eta berdin, ondoren datozen datak ere. Ik. ELOSEGUI, J. (1969): *Juan Ignacio de Iztueta (1767-1845)*. Donostia: Auñamendi. 205-206. Ik., gainera, Iztuetaren familia: GARMENDIA ARRUABARRENA, J. (1995): *Juan Ignazio Iztueta, dantzarien maisu. Miscelánea*. Zaldibia: Iztueta Fundazioa. 181-182.
- 76: Datuok P. J. Aranbururen eskutik jaso ditugu, artxibo-agiriaren fotokopiekin batera.
- 77: VELASCO, L. de (1885): "Lingüística y lexicología", in: *Euskal Erria*. XII, 1885, 419.
- 78: Liburuaren datu zehatzak hauek dira: AZPIAZU, J. A. (1858): *Descripción de las diversiones públicas de la Provincia de Guipúzcoa y en particular de sus bailes*. San Sebastián: Establecimiento Tip. Lit. de Pío Zuazua.
- 79: Velasco 1885: 420.
- 80: Obra eta lankidego hau ezagutzeko hona zenbait argitalpen: PAGOLA, R. M. (1991): *Luis-Luziano Bonaparte (1813-1891)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza. GONZALEZ ECHEGARAY, C.; ARANA MARTIJA, J. A. (1989): *L. L. Bonaparte- Eskuizkribuak-Argitarapenak/Manuscritos-Publicaciones*. Bilbo: Euskaltzaindia. ARANA MARTIJA, J. A. (1991): *Bibliografía bonapartiana*. Bilbo: Euskaltzaindia. Ik. ARANBURU, P. J.; BIDEGAIN, M.; IDIAKEZ, A.; REZOLA, I. (1993): *Klaudio Otaegi (1836-1890)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza. 50-51 ("Bonaparteren lan-taldea").
- 81: PAGOLA, R. M. (1994): *Bonaparteren ondareko eskuizkribuak: gipuzkera*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea. (6 liburuki).
- 82: Bonaparteren "euskal" historiarako: VILALLONGA, J. (1957): "Introducción a un estudio sobre Luis Luciano Bonaparte y sus trabajos", in: *Eusko-Jakintza*. 1957, 39-68. Bonaparte eta Azpiazuren arteko gutunak, haren eskuizkribuen artean daude, Bizkaiko Aldundian: ms-467: *Correspondencia de... Príncipe Bonaparte...*: Proc.: BDV m/s Bnv-39, microfilm 2 C 40 (Ik. González/Arana Martija 1989: n° 467. *The Athenaeum* aldizkarian eman zuten Printzeak Azpiazuren lankidetzaren berri: "The Basque Language [A letter on José Antonio Uriarte, and José Antonio Azpiazu, and their task on the translation of the Bible into Guipuscoan dialect]", in: *The Athenaeum* (London). 1862, XL, 629. (Ik. Arana Martija 1991: 129. zb.). Azkenik, begira: URQUIJO, J. (1908-1910): "Cartas escritas por el Príncipe L. L. Bonaparte a algunos de sus colaboradores". (Etxenike nafarrari zuzendutako dira).
- 83: Argitalpen-azalean honela zioen: *Biblia eta Testamentu Zar eta Berria aita José Antonio de Uriartec latinezco Vulgatic lembicico aldiz Guipuzcoaco euscarara itzulia. Luis Luciano Bonaparte principeac eta don José Antonio Azpiazu guipuzcoatarrac lagundurik. Londres: Strangewys and Walden, 1859. 128 orrialde.*

- 84:** BONAPARTE, L. L. (1991): *Opera omnia vasconice*. Bilbo: Euskaltzaindia. IV, 309-437.
- 85:** Villasante 1961: 261-262.
- 86:** Uriarteren gipuzkerazko Biblia osoa Gipuzkoako Aldundiko Bonaparteren eskuizkribuen artean dago (González/Arana Martija 1989: 135-142, 144-151, 190. zenb.). Orain gogoan izan behar da jada aipatu duguna: Pagola 1991: I. Arana Martija 1991: 899. zenbakian ikus daiteke Uriarteren Bibliako itzulpen-lanaren kronologia.
- 87:** Arana Martija 1991: 899. zenb.
- 88:** Aranburu 1993: 50-55.
- 89:** SUA: B Sek., 3-4. Neg., 1. Lib., 4. Esp. (6 de Julio de 1911)
- 90:** Ikusi dugunez, Euskal Jai haietara Joan Ignacio Garmendiak bidali zuen herriko euskarari zegokion azterlana, Saria irabaziz: "Segurako euskeraren ichura berezia" (ik. *Euskalerrriaren Alde*. 1911).
- 91:** Hona Aierberen erreferentzia bibliografikoak: (1911): "Ezkonduko al naiz?", in: *Euskal-Esnalea*. I, 244-247. (1912): "Alperrikako damuba", in: *Euskal-Esnalea*. II, 1912, 675-679. (1912): "Segurako Eliz nagusiaren azalgarriak", in: *Euskal-Esnalea*. II, 1912, 33-38, 45-50, 57-64. (1911-1912): "Hijos Ilustres de Segura. Breves notas biográficas", in: *Euskalerrriaren Alde*. I, 1911, 562-566; II, 1912, 106 - 112, 150-154, 212-217, 236-240, 270-273, 307-311, 332-336 y 359-366). Segurar ospatsuei buruzko hauek 1912an aparteko edizioa izan zuten, liburu moduan (San Sebastián: Imprenta de Martín Mena y Compañía (gaztelaniaz). Bigarren argitaraldia, euskarazko itzulpenez osatuta, askoz berriagoa da: (1978): *Hijos Ilustres de Segura / Herriko Seme ospatsuak - Segura*. Donostia: Gipuzkoako Aurrezki (84 orrialde ditu: originala + itzulpena).
- 92:** Eskerrak zor dizkiot Aita Isidro Sans-i, Loiolako Probintziako artxibozainari, Segurako josulagunei buruz eman dizkidan xehetasun guztiengatik. Ondoren agertuko diren data biografikoak berak jarri dizkit eskueran. Mila esker.
- 93:** Onaindia 1974: III, 125.
- 94:** "Bera izan zan gure DEY onen lenengo zuzendaria": *Jesus'en Biotzaren Deya*. XII, 1928, 96.
- 95:** *Jesus'en Biotzaren Deya*-ren inguruko zertzeladak ezagutzeko, in: ONAINDIA, S. (1974-1977): *Euskal Literatura*. Bilbo. III, 123-129; V, 145-152. Iztueta 1996: 490-494.
- 96:** E. Zurbanoren bi seme, Migel eta Ramon (hau, 1949an Loiolan hildakoa), josulagunak izan ziren; horregatik, Segurako Zurbanotarren artxiboaren parte bat gaur Loiolako Artxiboan gordetzen da.
- 97:** "Mikel Mari Zubiaga" da liburuetan darabilen sinatzeko era, eta horrela emango dugu hemen ere.
- 98:** Begira, adibidez, *Jesus'en Biotzaren Deya*. X, 1926, 136-141, 292-293, 363-368, 276-278, 331-338.
- 99:** Hona erreferentzia bibliografikoak: (1974): *Zorion-bidea*. Donostia: Izarra (104 orrialde). (1978): *Aurrera beti!*. Donostia: Izarra (227 orrialde). (1979): *Indar-iturria*. Donostia: Izarra (200 orrialde). (1980): *Goizeko izarra*. Donostia: Izarra (238 orrialde). (1982): *Bizitz-arrats zoriontsua*. Donostia: Izarra (140 orrialde). (1984): *Maite-garraren txinpartak*. Donostia: Izarra (138 orrialde).
- 100:** Zubiaga 1978: 8-9; 1980: 11.
- 101:** Zubiaga 1974: 11-12.
- 102:** Zubiaga 1978: 225.
- 103:** Zubiaga 1974: ²1976, 13, 14.
- 104:** Zubiaga 1980: ²1994: 14, 235.
- 105:** Zubiaga 1978: 175, 227.
- 106:** Ikusi ahal izan dugu Zubiagak Marneffe-tik euskaraz J. Urkixo-ri idatzitako gutun labur bat, hango ikasle gazteei emandako laguntzagatik jaun honi eskerrak emanez (gaizki ez banago 1934koa da berori).
- 107:** Josu Oregi eta Anbrosi Zatarain-en lankidetzan burutu zuen lana, liburuan aditzera ematen denez.
- 108:** GOENA, K. (1973): *Giza bizia (Vida del hombre. Diccionario y atlas anatómico bilingüe)*. Donostia: CECA/GAK (241 orrialde).